

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

**Naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody v praxi,
se zaměřením na programy zacházení s odsouzenými.**

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra : Pedagogiky a psychologie – oddělení sociálních studií

Obor : Sociální pedagog

NAPLŇOVÁNÍ ÚČELU VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY V PRAXI, SE ZAMĚŘENÍM NA PROGRAMY ZACHÁZENÍ S ODSOUZENÝMI.

Bakalářská práce:

Autor:

Miroslav IVANOV

Podpis:

Adresa:

Popelnická 121, TANVALD, 468 41

Vedoucí práce:

PhDr. Jitka JOSÍFKOVÁ

Počet:

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146059872

<i>Stran</i>	<i>Slov</i>	<i>Grafů</i>	<i>Tabulek</i>	<i>Pramenů</i>
63	14523	22	9	17

Tanvald 31.3.2003

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax: 048/535 2332

Katedra: pedagogiky a psychologie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát)

Miroslav IVANOV

adresa:

Jiráskova 461, 468 41 TANVALD

obor (kombinace):

sociální pedagog

Název BP:

Naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody v praxi, se zaměřením na programy zacházení s odsouzenými.

Název BP v angličtině:

IMPLEMENTATION OF PURPOSE
EXECUTION IMPRISONMENT IN
PRACTICE TENDENCIES TO
PROGRAMMES OF TREATMENT WITH
THE PRISONERS.

Vedoucí práce:

PhDr. Jitka JOSÍFKOVÁ

Konzultant:

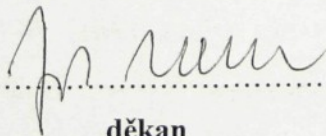
.....

Termín odevzdání:

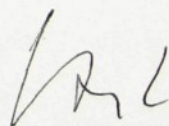
30. dubna 2005

V Liberci dne

7. října 2004

děkan

vedoucí katedry

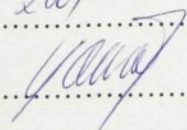
Převzal (kandidát):

M. IVANOV

Datum:

15. 10. 2004

Podpis:

KSS/SPED

63 a

Cíl: Cílem práce je zjistit, je-li v praxi účel výkonu trestu odnětí svobody naplňován a jaký smysl pro odsouzené má stanovený program zacházení.

Hypotéza: Plnění stanoveného programu zacházení je ze strany odsouzených jednáním účelovým.

STRUKTURA PRÁCE:

1. Úvod
2. Teoretická část
 - 2.1. Účel trestu
 - 2.2. Vztah mezi represivním a výchovným působením trestu
 - 2.3. Účel trestu a vězeňství
3. Pracovní část
 - 3.1. Cíl výzkumu
 - 3.2. Použité metody
4. Závěr
 - 4.1. Výsledky výzkumu
 - 4.2. Diskuse
 - 4.3. Závěr
5. Seznam použité literatury
6. Přílohy

LITERATURA:

Čírtková, L. Červinka F., Forenzní psychologie. 1. vydání PRAHA: Support, 1999 **Hartl, P.** Psychologický slovník. Praha: Česká Typografie a.s., 1993 **Mittenecker, E.** Plánování a statistické vyhodnocení experimentů. PRAHA: SPN, 1968 **Nakonečný, M.** Lexikon psychologie. Praha: Vodnář, 1995 **Němec, J.** Psychopatie a kriminalita (Život ze dne na den). 1. vydání. Praha: Centurio, 1993 **Příhoda, V.** Ontogeneze lidské psychiky, II. díl – Vývoj člověka od 15 do 30 let. 2. vydání. Praha SPN, 1974 **Příhoda, V.** Ontogeneze lidské psychiky, III. díl. – Vývoj člověka od 30 do 45 let 2. vydání. Praha: SPN, 1977

Vedoucí práce:

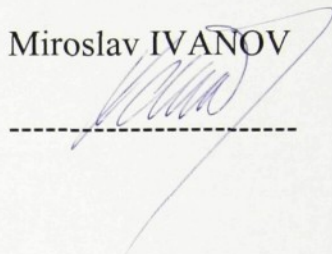
Za odborné vedení bakalářské práce a podnětnou spolupráci srdečně
děkuji PhDr. Jitce JOSÍFKOVÉ.

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu.

Tanvald dne 31.3.2003

Miroslav IVANOV

Prohlášení k využívání výsledků BP:

Byl jsem seznámen s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském, zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé bakalářské práce a prohlašuji, že souhlasím s případným užitím mé bakalářské práce (prodej, zapůjčení, apod.).

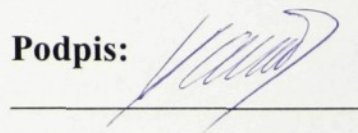
Jsem si vědom toho, že: užít své bakalářské práce, či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Bakalářská práce je majetkem školy, s bakalářskou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu bakalářskou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

Miroslav IVANOV

Podpis:

Adresa:

Popelnická 121

468 41 Tanvald

Příjmení a jméno	→	Miroslav Ivanov
Katedra	→	pedagogiky a psychologie
Obor	→	sociální pedagog
Název práce	→	Naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody v praxi, se zaměřením na programy zacházení s odsouzenými.
Vedoucí práce	→	PhDr. Jitka Josífková
Počet stran	→	63
Počet titulů použité literatury	→	17
Zkratky	→	VTOS-Výkon trestu odnětí svobody ZVTOS-Zákon o výkonu trestu odnětí svobody HDP-Hrubý domácí produkt VSČR-Vězeňská služba České republiky PZ-Program zacházení

ANOTACE

TATO BAKALÁŘSKÁ PRÁCE SE ZABÝVÁ OBLASTÍ PENITENCIÁRNÍ PÉČE. VYCHÁZÍ Z OBECNÝCH ASPEKTŮ TRESTNÍ POLITIKY STÁTU, POKRAČUJE STRUKTUROU A FUNKCÍ VĚZEŇSKÉHO SYSTÉMU DNEŠKA AŽ PO PROBLEMATIKU KONKRÉTNÍCH PODMÍNEK PRÁCE S ODSOUZENÝMI.

CÍLEM PAK BYLO ZJISTIT, JE-LI V PRAXI ÚČEL VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY NAPLŇOVÁN A JAKÝ SMYSL PRO ODSOUZENÉ MAJÍ STANOVENÉ PROGRAMY ZACHÁZENÍ.

ANNOTATION

THIS BACHELOR ELABORATE IS ENGAGED IN SPHERE OF PRISON ATTENDANCE. INITIAL ASPECT IS THE GENERAL STATE RESTRICTION, CONTINUED BY THE STRUCTURE AND THE FUNCTION OF THE PRISON SYSTEM OUR TIME UNTIL TO THE QUESTIONS OF THE CONCRETE WORK THE PEDAGOGUE WITH THE PRISONER.

THE OBJECT WAS TO DETERMINE THE PURPOSE EXECUTION OF THE PUNISHMENT TO FULFIL THE PRACTICE AND TO FIND THE SENSE OF THE PROGRAMMES TREATMENT WITH THE CONDEMNED MEN.

DIE ANNOTATION

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit dem Gefängnisaufenthalt. Primäransatz ist die Strafpolitik des Landes, dann die Struktur und Funktionalität des heutigen Gefängnissystems bis hin zu Fragen der konkreten Arbeit der Pädagogen mit den Gefangenen.

Als Ziel der Arbeit sollte festgestellt werden, ob die Bestrafung und der Freiheitsentzug umgesetzt wurden, und welche Bedeutung sie für die Verurteilten hatten.

OBSAH :

1. ÚVOD.....	1
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	2
2.1. Obecné aspekty trestní politiky státu.....	2
2.1.1. Historie kriminality.....	2
2.1.2. Profilace pachatelů trestné činnosti.....	3
2.1.3. Proměny charakteru kriminality.....	4
2.1.4. Obraz kriminality v České republice.....	4
2.2. Trestní politika a vězeňství.....	8
2.2.1. Význam trestní politiky.....	8
2.2.2. Základní funkce vězeňství.....	9
2.2.3. Účel trestu.....	10
2.2.4. Základní problémy našeho vězeňství.....	11
2.3. Výkon trestu odnětí svobody v praxi.....	13
2.3.1. Vývoj vězeňství k dnešní podobě.....	13
2.3.2. Struktura vztahů ve vězeňském prostředí.....	15
2.3.3. Odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody.....	21
2.3.4. Personál věznice.....	24
2.3.5. Prostedí.....	25
2.3.6. Vnější sociální vazby.....	26
2.4. Programy zacházení s odsouzenými.....	28
2.4.1. Vnitřní řád věznice a ZVTOS.....	28
2.4.2. Zaměstnávání odsouzených.....	29
2.4.3. Zájmová činnost odsouzených ve výkonu trestu.....	31
2.4.4. Speciální metody výchovné práce.....	32
3. EMPIRICKÁ ČÁST.....	33
3.1. Cíle výzkumu.....	33
3.2. Hypotézy výzkumu.....	33
3.3. Výzkumný vzorek.....	34
3.4. Metody a metodika výzkumu.....	35
3.4.1. Kvalitativní sonda.....	35
3.4.2. Kasuistická metoda.....	36
3.4.3. Rozhovor.....	37
3.4.4. Dotazník.....	39
3.4.5. Pozorování.....	40
3.4.6. Shrnutí.....	41
3.4.7. Podrobný životopis.....	42
3.5. Kasuistika.....	43
3.6. Výsledky výzkumu.....	47
3.6.1. Zkoumaný vzorek 1.....	47
3.6.2. Otázky.....	48
3.6.3. Výsledky testu 1.....	48
3.6.4. Zkoumaný vzorek 2.....	51
3.6.5. Otázky.....	52
3.6.6. Výsledky testu 2.....	53
4. ZÁVĚR.....	60
5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	62

1. ÚVOD

Práce zaměstnance Vězeňské služby ČR je každodenní složitou zkouškou nejen znalostí odborných, ale především kvalit charakterových, osobnostních. Svou podstatou je věznice, jako zařízení sloužící k izolování a výchově pachatelů trestné činnosti, prostředím konfliktním. Zdánlivě jednoduché schéma, kdy jsou pokyny a nařízení složky řídící respektovány a plněny podřízenou skupinou odsouzených, se mnohdy komplikovaně mění v obtížně ovlivnitelný a zvladatelný nápor prosazování úzce individuálních zájmů. Tak, jako má vězeňská služba své nástroje k regulaci chování odsouzených, má i druhá strana vlastní způsoby, jakými lze zástupci státní správy manipulovat ku svému prospěchu – a tím by, v „ideálním“ případě, bylo paralyzování represivní struktury.

Přesto nebo možná právě proto, je pro mne oblast penitenciární péče zajímavá, a přes svou náročnost přinášející i mnoho možností k lepšímu sebepoznání, získání nových znalostí a prohloubení vědomostí. Z těchto důvodů jsem si své povolání zvolil. Myslím, že obecně vzato by v této oblasti neměl působit člověk, který svou práci v tomto oboru nevnímá podobně.

Tato bakalářská práce se zabývá naplňováním účelu výkonu trestu odnětí svobody v praxi, se zaměřením na programy zacházení s odsouzenými. Od obecných aspektů trestní politiky státu, historie kriminality a základní funkce vězeňství dneška postupně přechází ke konkrétnímu současnému stavu života odsouzených ve věznici.

Cílem empirické části této práce bylo prokázat, jak se stupeň kriminální narušenosti (delikvence) jedince negativně odráží v přijímání, respektive odmítání plnění účelu výkonu trestu odnětí svobody.

Netvrdím, že jsem za svou praxi již vše pochopil, že vím naprosto přesně jak v kontaktu s odsouzenými pokaždé správně reagovat, že jediné a pouze můj názor je ten nejsprávnější. Důležitá by měla být snaha zůstat otevřený novým podnětům, vůle nepodléhat stereotypům v jednání, chuť nalézat a přijímat pozitivní aspekty pracovní činnosti.

Pro výše uvedené jsem vděčný za to, co mi studium Pedagogické fakulty TU v Liberci dalo.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. OBECNÉ ASPEKTY TRESTNÍ POLITIKY STÁTU

2.1.1. Historie kriminality

Kriminalita je dnes zařazována mezi největší bezpečnostní rizika společnosti a hlavním cílem trestní politiky státu je snaha toto riziko zvládnout, a to za pomoci trestního práva, policie, justice i vězeňství. Z hlediska historického – odhlédneme-li od nedemokratických, diktátorských a totalitních režimů, kde je největší zájem zaměřen na příslušníky tzv. nepřátelských tříd, ras, národů, politických stran a církví, je možno v demokratických státech tzv. společnosti blahobytu, kde životní úroveň dosahuje dosud nebývalého standardu vysledovat určité společné a charakteristické prvky, které zásadním způsobem ovlivňují charakter a rozsah kriminality v moderní společnosti.

Jsou to především:

- pokračující krize elementární organizační jednotky společnosti – rodiny, spojená často se zneužíváním alkoholu a v posledních letech se šířící se závislostí na drogách,
- oslabování morálních zásad,
- přehnaná touha po materiálních statcích spojená s kultem peněz apod.

V demokratických státech přes poměrně bouřlivý vývoj ekonomiky a poměrně velkorysou sociální politiku v poválečných letech se nedařilo snižovat kriminalitu, která naopak někdy úměrně s růstem HDP rapidně rostla. Tyto poznatky poměrně silně zasáhly i do trestní politiky, kde v té době převládaly pozitivistické přístupy a v důsledku toho došlo ke změnám optimistických představ o způsobech zacházení s pachatelí. V návaznosti na doznívající poválečnou konjunkturu a v důsledku opakujících se hospodářských recesí byly pro nedostatek finančních prostředků rušeny nákladné sociálně preventivní, resocializační, reintegrační, rehabilitační a terapeutické programy, které navíc často nepřinášely ani očekávané pozitivní výsledky. Státy pozvolna ztrácely svůj

pečovatelský charakter a občané se již nemohli tolik spoléhat na pomoc a podporu ze státních a veřejných prostředků. V té souvislosti trestní a kriminální politika poněkud oslabila své sociálně rehabilitační a resocializační prvky.

K tomu ovšem přispěla i zvýšená nebezpečnost trestných činů zejména u násilné a organizované kriminality. Na pachatele přestalo být pohlíženo jen jako na oběť svých, v podstatě nezaviněných kriminálních dispozic a nepříznivých společenských vlivů a poznovu byla akcentována jeho neoddiskutovatelná odpovědnost za to, čeho se dopustil. I prevence přestala být výlučnou záležitostí státní péče, neboť její těžiště začalo být přesunováno na místní společenství, na obce, občanská sdružení a jednotlivé občany, u nichž byla zvyšována odpovědnost za vlastní bezpečnost a bezpečnost svých spoluobčanů.

Mnohé bezpečnostní aktivity byly ve větší míře zprivatizovány a zkomercializovány. Kvalitativně i kvantitativně se však měnila i kriminalita samotná i profil jejích pachatelů. Z klasické tradiční kriminality vzrostla v souladu s důrazem na materiální hodnoty zejména kriminalita majetková, která v poslední době nabývá velmi rozmanitých forem, přizpůsobuje se nejmodernějším technologiím, které ve větším rozsahu využívá, přičemž škody způsobené trestnými činy zejména na finančních trzích mimořádně rostou. Navíc se tato kriminalita zpravidla prolíná s kriminalitou organizovanou, která je velmi často mezinárodně organizována, pomocí korupce proniká do oficiálních struktur a vážně ohrožuje i ústavní zřízení jednotlivých států.

Stále častěji se objevují kriminální delikty motivované rasovou, národnostní nebo náboženskou nenávistí, které někdy vyústí až v terorismus.

2.1.2. Profilace pachatelů trestné činnosti

Pokud jde o profil pachatelů, Dokument MS ČR (17) konstatuje, že:

“Těžiště páchaní trestné činnosti se přesouvá do stále mladších věkových kategorií, že mezi pachateli se daleko častěji objevují osoby s dosud čistým trestním rejstříkem, které podle dřívějších kritérií nebyly považovány za kriminálně rizikové, a to z nejrozumnějších společenských vrstev. Dřívější tzv. kriminalita „bílých límečků“ se mění v mnohem nebezpečnější kriminalitu institucí a korporací, a to

nejen na úseku již zmíněné kriminality hospodářské, ale i obecně ohrožujících deliktů, jako jsou trestné činy proti životnímu prostředí, bezpečnosti práce a provozu velkých průmyslových a komunikačních systémů.“

Nezanedbatelný je pozvolný růst absolutního počtu pachatelů z řad žen a mladistvých a mnohem dynamičtější podíl cizinců mezi pachateli a oběťmi trestných činů.

2.1.3. Proměny charakteru kriminality

To, co způsobilo v poměrně relativně krátkém historickém období tyto závažné proměny ve fenoménech kriminality a jejího charakteru, nelze mimo obecně působících činitelů makrosociální povahy, jako jsou zkušenosti ze dvou světových válek, řady válek lokálních, ekologických a přírodních katastrof apod., přehlédnout ani převratné objevy vědy a techniky, které ve svých důsledcích způsobily v poměrně krátkém časovém úseku hluboké a všestranné společenské změny, dotýkající se mentality, citění a stylu života převažující části společnosti. Hodnotové orientace a celé hodnotové systémy se pluralizují a komplikují.

Téměř obecně sdílené životní cíle úspěchu, bohatství a vysokého společenského postavení i výkonnosti, bez níž jsou tyto cíle v podstatě nedosažitelné, vedou ke stavům frustrace a k deprivaci těch, kterým se takové aspirace nedaří legitimními prostředky naplnit, a proto hledají cesty jiné, často kriminální povahy.

2.1.4. Obraz kriminality v České republice

Obraz a charakter kriminality v České republice se více či méně podobá obrazu a charakteru kriminality v západní Evropě a lze konstatovat, že právě v tomto ohledu se nejvíce přibližujeme evropskému standardu. Prognóza dalšího vývoje naší kriminální scény je problematická.

„Z policejních trestních statistik lze usuzovat, že popřevratový vzestup kriminality, který byl evidentní do poloviny devadesátých let, alespoň co do své

kvantity, ztratil svůj potenciál. Kvantitativní statistické údaje však samy o sobě příliš nevypovídají o reálné závažnosti problémů. Podle některých dat např. o výši způsobovaných škod, o hrozivém nárůstu dětské prekriminality apod. lze spíše usuzovat, že faktická situace je spíš horší, než lepší.“ Dokument MS ČR (17, s.6).

V blízké budoucnosti nás zřejmě postihne větší míra nezaměstnanosti, která mívá, dříve či později, kriminogenní důsledky. V souvislosti se zavedením trestnosti držení drog pro vlastní potřebu vzrůstá i počet stíhaných a odsouzených „drogových deliktů“ i jejich pachatelů.

Lze počítat i s většími problémy s kriminalitou cizinců, zvláště staneme-li se z průchozí země pro migranty zemí cílovou. Zatím nelze odpovědně odhadnout, kdy a do jaké míry se bude lépe dařit odhalovat hospodářskou a organizovanou kriminalitu a usvědčovat její pachatele. Nutno dodat, že na podobu trendu růstu či poklesu zločinnosti může mít ovšem vliv celá řada dosud nepředvídaných faktorů s jejichž výskytem v současné dynamicky se měnící skutečnosti nutno vždy počítat.

Trestné činy klasické – tradiční kriminality přímo poškozovaly a ohrožovaly konkrétní jednotlivce nebo malé společenské skupiny, případně veřejný pořádek v určité lokalitě a objevovaly se též různé formy menších daňových úniků.

Nadnárodně organizovaná kriminalita, kriminalita hospodářská v současné podobě tzv. kriminality institucí a korporací a kriminalita motivovaná rasovou, náboženskou a třídní nenávistí bezprostředně poškozují a ohrožují celé makrosociální struktury, v krajním případě dokonce ústavní zřízení státu.

Rovněž typologie pachatelů těchto druhů kriminality zpravidla bývá jiná než pachatelů tradiční klasické kriminality. Ovšem je nutné rozlišovat i mezi jednotlivými druhy tradiční kriminality a jejich pachatelů. Jak již bylo zmíněno, zdaleka největší část této kriminality představuje kriminalita majetková. Do této kategorie spadají trestné činy, jimiž jsou způsobovány škody finančně vyjadřované v řádu od tisíců až do milionů korun. Větší část majetkových deliktů však stále působí škody nevelkého rozsahu.

Nejnebezpečnějším druhem tradiční kriminality je kriminalita násilná. Již proto, že směřuje proti hodnotám ve společnosti nejvíce ceněným, kterými jsou život, zdraví a tělesná i duševní integrita lidí. Stejně tak nutno pohlížet i na tu část kriminality mravnostní, při jejímž spáchání bylo použito násilí. I proto se pachatelé trestných činů tradiční kriminality typově od sebe značně liší především stupněm svého disociálního,

asociálního či antisociálního zaměření, jež stejně jako věk a kriminální recidivu nutno považovat za nejdůležitější faktory při predikci možností jejich nápravy.

Nový charakter kriminality přinesl i rozšíření počtů obětí trestné činnosti a zároveň učinil podstatně závažnějšími krivdy jim pachateli způsobované.

Obět'mi zločinu se stává stále větší část populace. Na tento problém nová trestní politika reaguje tím, že se začíná mnohem více dbát na restituce škody obětím a jejich morální satisfakci.

„Trestní politikou státu se rozumí respektování sociokulturního kontextu, tzn. ohledu na mravní a právní tradice, na úroveň mravního a právního vědomí občanů a na veřejné mínění, neboť jinak nejsou zákonem zakotvené sankce uplatňovány buď vůbec nebo v neuspokojivé míře, popřípadě jsou vykonávány formálně a tím i neúčinně. Dochází pak k profanaci zákona i institucí jej prosazujících. Ohled na politickoeconomický kontext též znamená, že trestní právo samo vyjadřuje v demokratickém státě politickou vůli vyplývající z výsledku svobodné soutěže politických stran, která vyjadřuje zájmy jednotlivých skupin a kategorií občanů, zvláště pokud jde o organizaci, správu, řízení a uspořádání věcí veřejných.“ Dokument MS ČR (17, s.8).

Přitom však i zde platí nepřekročitelné limity dané Ústavou, Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami a dohodami o lidských a občanských právech a svobodách. Jejich dodržování představuje ústavní základ legitimacy státu, jako státu demokratického a právního, v blízké době suverénního a respektovaného člena Evropské unie. Český stát by při tom měl usilovat o to, aby u vlastních občanů i ve světové veřejnosti byl uznáván jako humánní, slušný, pořádaný a věrohodný.

V nezbytné míře je třeba při tvorbě trestní politiky brát ohled také na ekonomickou realitu. Ani v oblasti trestní politiky nemůžeme žít nad poměry. Sankce musí být projektovány a aplikovány tak, jak to umožňuje konkrétní hospodářská situace státu. Lze vypracovat optimální koncepci trestní politiky odpovídající nejsoučasnejším kriminologickým, penologickým a penitenciárním poznatkům a požadavkům. Chybí-li však na její realizaci peníze, nezbyvá, než vzít tuto situaci na vědomí a snažit se dosáhnout v daných poměrech maximum a zároveň připravovat i ta řešení, jež by byla realizovatelná co nejdříve, jakmile se zlepší hospodářská situace státu.

Pro účinnou realizaci některých, zejména nových druhů sankcí, zvláště sankcí alternativních a jiných alternativních opatření je žádoucí vždy předem pečlivě připravovat potřebnou infrastrukturu, bez níž nelze očekávat ani jejich širší uplatňování, ani jejich uspokojivý výkon. Překotné zavedení institutu trestu obecně prospěšných prací je toho dokladem.

Výkon sankcí by neměl ignorovat ani soudobý životní standard občanů.

Trestní sankce má pro pachatele představovat určitou újmu jako nevyhnutelný následek provinění proti základním pravidlům právního, zpravidla i morálního řádu, existenčně nezbytných pro civilizované soužití v daném společenském systému, a nikoli zvýhodnění.

2.2. TRESTNÍ POLITIKA A VĚZEŇSTVÍ

2.2.1. Význam trestní politiky

Smysl a význam trestní politiky spočívá v kontrole kriminality a ochraně společnosti před trestnou činností.

Sleduje proto také cíle generální, speciální a individuální prevence. Při vysoké latentci kriminality a relativně malé míře její objasněnosti se však účinnost prevence zužuje. Trestní politika však zůstává důležitou a nutnou složkou institucionalizované formální sociální kontroly.

Ochrana společnosti před kriminalitou bývá někdy zjednodušeně interpretována jako zneškodnění pachatele jeho izolací od společnosti, hlavně internací ve vězení nebo v jiném střeženém zařízení. Tímto způsobem uvažuje i laická veřejnost, jejíž represivní nálady často podporované veřejnými sdělovacími prostředky jsou reakcí na strach z kriminality.

Trest odnětí svobody podle těchto názorů by měl být co nejdelší a měl být vykonáván v nejtvrděších možných podmínkách, protože jediné tak může být uspokojeno prahnutí po odplatě a také, jak se často soudí, dosaženo i cíle, aby byl pachatel navždy odrazen od recidivy.

Objektivní poznatky vědy i praxe ukazují, že i izolace ve vězení, zvláště probíhající v nehumánních podmínkách, je samostatný a významný kriminogenní činitel.

Výkon trestu odnětí svobody totiž dříve či později skončí a pachatel dosud držený v těchto podmínkách se ocitá na svobodě, mnohdy pro společnost nebezpečnější, než byl před svým uvězněním. Navíc se v životě na svobodě setkává s řadou problémů, které se v průběhu výkonu „odnaučil“ sám řešit. Společnost je nucena vynakládat mnoho úsilí, aby mu tyto problémy pomohla překonat, což vyžaduje další personální a finanční zdroje, vždy s problematičtým výsledkem.

2.2.2. Základní funkce vězeňství

Úkol současného vězeňství spočívá jednak v tom, aby se omezoval kriminogenní vliv vězeňského prostředí a uvěznění samého, a jednak, aby od samého nástupu trestu až do jeho ukončení byl vězeň připravován na život na svobodě, a v důsledku toho byla jeho integrace do společnosti po propuštění co nejhladší.

Podmínky života ve věznici by se proto neměly diametrálně lišit od podmínek života na svobodě, jeho izolace od společnosti nesmí být úplná, protože jinak pro něho propuštění znamená šok, který mívá řadu nepříznivých důsledků jak pro propuštěnou osobu samu, tak i pro její okolí. Za tím účelem je nutno udržovat a posilovat jeho pozitivní sociální kontakty a vazby s vnějším světem, zejména s rodinnými příslušníky, blízkými osobami a spolupracovníky z jeho posledního pracoviště.

Z tohoto důvodu je vedle součinnosti Vězeňské služby s nestátními subjekty důležitý kontakt samotného odsouzeného s představiteli církví a náboženských společností, dobročinných sdružení, státní správy a samosprávy.

Výhodou České republiky je mnohaletý fungující systém sociálních kurátorů, jejichž hlavním posláním je poskytovat radu a pomoc v sociálních a existenčních otázkách propuštěným vězňům, zejména při vyhledání zaměstnání, ubytování a při vytváření dalších podmínek pro bezkonfliktní způsob života. Základem je výchovné vedení na bázi dobrovolnosti. Význam této instituce v sociálním a reintegračním procesu bývá nesrovnatelně větší, jde-li o tzv. kontinuální zacházení, což v podstatě je spolupráce s vychovateli a sociálními pracovníky Vězeňské služby od samého počátku výkonu trestu, až do propuštění dotčené osoby na svobodu.

Obdobným způsobem je do této součinnosti zapojen i pracovník probační služby, který disponuje poměrně rozsáhlými informacemi o osobnosti odsouzeného a o jeho poměrech a je v případě jeho podmíněného propuštění schopen vykonávat nad ním dohled. Proto je třeba věnovat pozornost i efektivní spolupráci všech institucí podílejících se na práci s osobami propuštěnými z vězení.

2.2.3. Účel trestu

Velmi důležitou součástí trestní politiky je vedle ukládání i zajištění řádného výkonu trestu, včetně trestu odnětí svobody. Od každého trestu a tím více od trestu odnětí svobody se očekává, že:

- vůči pachateli bude znamenat určitou újmu, ale zároveň na něho bude mít sociálně-rehabilitační účinky
- trest by měl být i formou satisfakce oběti trestného činu a přispět k restituci škody jí způsobené
- měl by pachatele odradit od další trestné činnosti a v krajních případech mu znemožnit její páchání tím, že bude na čas zneškodněn svou izolací od společnosti
- vůči společnosti by měl mít posléze i generální a speciálně-preventivní účinek.

Z toho vyplývá, že tyto cíle jsou do značné míry protichůdné, a proto je lze v konkrétním případě jen velmi obtížně sladit v harmonický celek. Existují ovšem různé druhy sankcí, které se odlišují především akcentem na dosažení určitého ze zmíněných cílů. Sankce lze také kombinovat a tím lépe zajistit účel konkrétního trestu.

Nepodmíněný trest odnětí svobody je historicky nejstarší tradiční sankcí novodobého trestního práva a dosud v podstatě tvoří páteř všech trestních systémů.

Moderní vězeňství upustilo, alespoň u zletilých pachatelů, od dřívějších resocializačních cílů a vytyčilo si místo toho mnohem realističtější a dosažitelnější cíle sociální a reintegrační.

Dokument MS ČR (17, s.10) vypovídá, že: ...**vězení patří mezi tzv. disciplinující nebo autoritářské instituce s přísnější kontrolou a detailnější organizací života s přesně stanoveným režimem. V institucích tohoto typu vzniká neoficiální normativní a hodnotový řád, zvyky a rituály, které jsou v přímém protikladu k uznávanému normativnímu a hodnotovému řádu společnosti. Je tomu tak zejména v případě tzv. vězeňské subkultury. Vyrůstají zde silné neformální autority, které mívají na uvězněné mnohem bezprostřednější faktický vliv, než oficiální autority vězeňského personálu. V této subkultuře se šíří nejen zločinecká**

ideologie, ale také inspirace a praktické dovednosti „modu operandi“ nejrůznějších druhů trestných činů. Proto bývá vězení často označováno jako vysoká a nejdražší škola zločinu.

Vězení, a to i takové, které odpovídá všem náročným požadavkům moderní penologie, prostě nemůže za relativně krátkou dobu napravit dřívější selhání celé řady k socializaci přímo povolaných institucí a radikálně převychovat a terapií změnit osobnost, jejíž utváření bylo v podstatě již ukončeno.

Vina za to, že se vězni často vracejí na svobodu nepřevychování, je ne zcela právem připisována vězeňství, ačkoli hlavní váha kritiky by patřila rodině, škole a dalším vlivům, které formují jejich osobnost.

2.2.4. Základní problémy našeho vězeňství

Základními problémy našeho vězeňství jsou zejména:

- přeplněnost věznic
- nedostatek pracovních příležitostí pro vězně
- chronický nedostatek finančních prostředků
- skutečnost, že se nedaří ani rychleji zkvalitňovat vězeňský personál.

Ke zlepšení situace našeho vězeňství je nezbytné odstranit, nebo alespoň zeslabit fenomén přeplněných věznic. To lze docílit v podstatě pouze dvěma způsoby:

- trestní politikou spoléhající se mnohem více na alternativy
- výstavbou nových a přestavbou stávajících věznic.

V kontextu s hospodářskou situací našeho státu by bylo nereálné spoléhat na to, že v relativně krátké době bude možné vynaložit stavební investice v takovém rozsahu, aby se zásadněji řešil problém přeplněnosti věznic.

Reálné možnosti k tomu leží na úseku trestní politiky. U osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody tvoří téměř dvě třetiny tresty krátkodobé – s trváním do dvou let. Jde tedy o tresty co do své účinnosti nejproblematičtější. Jejich aplikace může být sice důvodná v ojedinělých případech, ovšem jejich poměrně značné

ukládání nasvědčuje existenci určitých nedostatků v trestní politice, zejména pokud jde o využívání možností odklonů a ukládání alternativních sankcí. Obdobně to platí i o vyšetřovacích vazbách, jmenovitě o jejich příliš dlouhodobém trvání.

„Vyšetřovací vazby zabíraly stále kolem čtyřiceti procent všech vězeňských kapacit.“ Dokument MS ČR (17, s.11).

V možnostech trestní politiky bylo toto procento snížit, kromě zavedení alternativ k vazbě, i zrychlením a odformalizováním přípravného řízení, což se v poslední době poměrně daří. K omezení nepodmíněných trestů odnětí svobody bývá někdy používána i dekriminalizace a depenalizace, kde mnohé kroky v legislativě byly již vykonány, ale je třeba tyto možnosti v praxi orgánů činných v trestním řízení více využívat.

Evropská minimální pravidla o zacházení s vězni považují práci vězňů za nejdůležitější sociální a integrační činitel. Nezaměstnanost vězňů naopak patří k největším rizikům možného neúspěchu sociálně-reintegračního procesu.

Snížení počtu uvězněných osob, v první řadě těch, které si odpykávají krátkodobé tresty a které se nacházejí ve vyšetřovací vazbě, nepochybně usnadní řešení problému nezaměstnanosti. Zaměstnávání vězňů je však nutno řešit komplexně, zejména se zvážením možností daňových úlev na sociálním pojištění apod., zvýšení např. frekvence státních zakázek, vytvářením malých flexibilních pracovišť přímo v prostorách věznice či v jejich bezprostředním okolí, častějším vyčleňováním pracovišť v polootevřených zařízeních mimo objekty tamních věznic atd.

Pro všechny, které by se ani tak nepodařilo zařadit do práce, by místo ní měla být zajištěna náhradní smysluplná zaměstnání, jako jsou vzdělávací a kvalifikační kurzy a výcvik, odvykací léčba apod.

2.3. VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY V PRAXI

2.3.1. Vývoj vězeňství k dnešní podobě

Vývoj vězeňství, jeho celková kulturní úroveň a materiální podmínky jsou odrazem vývoje, kulturní a ekonomické úrovně celé společnosti. Způsob zacházení s pachateli trestných činů vyjadřuje velmi zřetelně i vztah společnosti (státu) k jedinci a postoj k občanským právům a svobodám.

„Vývoj demokratických společenských systémů v zahraničí lze za posledních 50 let charakterizovat vcelku stabilní vyspělou ekonomikou, posunem převládajících politických postojů od liberalismu 60. let ke konzervatismu 80. let a zpět k určité renesanci liberálních myšlenek na přelomu 80. a 90. let a rozvinutou sférou sociálních služeb. Tento vývoj se odrazil jednak v postojích ke kriminalitě a v koncepcích jejího omezování, jednak v praxi orgánů působících v oblasti trestního práva a zacházení s pachateli. V trestní politice byl počáteční trend k výrazné dekriminalizaci a depenalizaci vystřídán příklonem k prosazování „práva a pořádku“, ve vězeňství se akcent při řešení základního dilematu „zacházení nebo trest“ přesunul v 80. letech (po zpočátku nekritickém přijímání a následné kritice psychoterapeutických metod) směrem k trestu.“ Dokument MS ČR (17, s.13).

V poslední době opět dochází k určité renesanci psychoterapeutických technik, ovšem s důrazem na individuální přístup směřující k řešení dovedností nutných k úspěšné integraci propuštěného do společnosti.

Současné moderní vězeňské systémy mají k dispozici poměrně rozsáhlou síť ústavů různého typu podle míry ostrahy (od uzavřených k otevřeným zařízením), způsobu zacházení (od klasického výkonu trestu ke specializovaným ústavům), množství odsouzených a typu vězeňské architektury (od ústavů pro vyšší počty vězňů po malá, architektonicky moderně koncipovaná zařízení).

Koncepce rozvoje vězeňství v České republice si klade za cíl zásadním způsobem změnit výkon vazby a trestu odnětí svobody v duchu požadavků Evropských vězeňských pravidel.

Vychází přitom z moderního pojetí vězeňského systému, který na jedné straně plní represivní funkci k ochraně společnosti před kriminálním chováním, ale na druhé

straně plní funkci rehabilitační, tj. usiluje o společenské začlenění a uplatnění odsouzených po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Základní filosofií nového pojetí vězeňství je přísné respektování presumpce nevinny při výkonu vazby s ohledem na dodržování základních lidských práv a svobod a naplňování regulativní funkce trestu odnětí svobody v prosociálním smyslu.

Základní principy, od nichž se koncepce vězeňství odvíjí, lze charakterizovat takto:

a) depolitizace vězeňství

b) demilitarizace vězeňství

c) decentralizace vězeňství

d) humanizace vězeňství.

Nová struktura vězeňského systému vyžaduje aktivitu vězeňského personálu, vytváření pozitivního sociálního klima ve vězeňských zařízeních a podobnost podmínek vězeňského života s podmínkami v občanské společnosti. Plnění těchto požadavků klade zvýšené nároky na personál. Zaměstnanci VS ČR by měli být jedinci kvalifikovanými, s příslušnými profesionálními dovednostmi a motivovaní k výkonu své profese.

Od zaměstnanců Vězeňské služby se očekává, že budou schopni a ochotni vést odsouzené k žádoucímu, tj. odpovědnému prosociálnímu chování. K tomuto cíli vede uvolnění prostoru pro iniciativní a aktivní přístup personálu, zjednodušení řízení ve vězeňství a působení vnější nezávislé, odborné i laické kontroly vězeňství.

Za hlavní funkci vězeňství je třeba považovat regulativní funkci výkonu trestu odnětí svobody, tj. orientaci trestu na změnu chování odsouzených v prosociálním smyslu.

Naplňování regulativní funkce trestu ve vězeňství předpokládá uplatňování progresivního výkonu trestu s diferencovaným zacházením s přesně definovanými skupinami odsouzených. K dosažení tohoto cíle vede profilace vězeňských zařízení na principu uzavřených a otevřených ústavů s rozdílným stupněm vnitřního režimu a vnější ostrahy.

2.3.2. Struktura vztahů ve vězeňském prostředí

Vztahy mezi odsouzenými a vychovatelem jsou jednou z nejpodstatnějších podmínek případné úspěšné resocializace, protože procesy učení se, nezbytné pro změny postojů a chování, se uskutečňují především v četných, mnohotvárných a intenzivních interakcích.

Protože při práci s odsouzenými mají být spíše než konkrétní obsahy nebo určité dovednosti předávány hodnoty a normy, je důležité, aby k tomu mohlo docházet v častých a intenzivních kontaktech.

Emocionální vazby, které jsou důležité pro změnu hodnotového systému odsouzených, se mohou nejlépe rozvíjet na základě sociální a psychologické blízkosti vychovatelů a odsouzených.

Zda vztahy mezi vychovateli a odsouzenými budou podporovat resocializační snahy, závisí mimo jiné na postojích obou stran. V míře, ve které tyto postoje spočívají na odmítání, opovržení, lhostejnosti nebo pesimismu, jsou resocializační snahy bržděny nebo dokonce znemožněny. Postoje přitom pramení nejen z individuálních vlastností jejich nositelů, ale jsou především funkcí rolí zastávaných v organizaci věznice, respektive celého systému Vězeňské služby ČR.

„Základem přípravy toho, kdo je nositelem záměrného výchovného účelového působení, je mezi jiným osvojení příslušné zásoby pedagogických, psychologických a sociologických znalostí. Pochopitelně jakkoli jsou nutné vědomosti a dovednosti tohoto druhu, nemohou vychovateli stačit. Kromě toho by se měl dobře vyznat v různých technikách a metodách individuálního působení, společenské interakce a kolektivních činností.“ Czapów, Jedlewski (4, s.208).

Postoje vychovatelů mohou být chápány jako rozhodující nezávislá veličina pro poměr k odsouzeným. Zda se daří vytvořit nosné výchovné prostředí, závisí podstatně na jejich postojích.

Postoje jsou vštěpovány především určitými osobnostními rysy vězeňských pracovníků. Jsou však podstatně ovlivňovány také výchovnou atmosférou v ústavu a souvisí přirozeně s pozicí a rolí výchovných pracovníků. Tato souvislost se vytváří očekáváními, jež vyplývají z úkolů a povinností, je však také zprostředkován institucionálním pohledem na odsouzené, který v tom kterém ústavu převládá.

Institucionální pohled představuje vztahový rámec pro práci zaměstnance ve vězeňství. Dává mu obsáhlé interpretační schéma odsouzeného, které v některých případech tendenčně, z jednoho aspektu (ze skutečnosti jeho odsouzení za trestný čin) generalizují na celou osobnost.

Objektivní hodnocení vychovatele může vést odsouzené ke kritickému vztahu k vlastním nedostatkům v postojích, názorech a jednání a k jejich odstraňování.

Pokud odsouzení nemohou korigovat posouzení své osobnosti hodnocením vychovatele (či dalších specialistů), korigují je pod vlivem negativních postojů a názorů skupin spoluodsouzených. Tím že odsouzené z jakýchkoliv důvodů nehodnotíme pravidelně, systematicky a co neobjektivněji, přispíváme k fixaci a prohloubení jejich asociálních či antisociálních postojů a názorů nebo dokonce podporujeme jejich vznik.

Základy chování odsouzeného ve výkonu trestu je v některých případech nutno hledat v chování vychovatele, který je rozhodující osobou v celém výchovném procesu.

Přitom osobní kvality vychovatele se za výchovně příznivých okolností odrážejí v osobních kvalitách odsouzených.

Není náhodným jevem, že se osobností výchovného pracovníka (učitele – vychovatele) zabývají kromě pedagogiky i jiné vědecké disciplíny, zejména sociální psychologie. Ukazuje se, že učitelova osobnost je důležitější než jakékoliv učební pomůcky.

„Pedagoga, který je připraven k výchovnému působení, necharakterizují pouze příslušné znalosti, dovednosti a postoje i příslušné sociální postavení, ale také schopnost vhodně organizovat svou činnost. Výchova – z hlediska činnosti svého původce, a tedy jako cílený postup – je zpravidla jednáním mnohahodnotným. Jde o to, aby byla vhodně zorganizována, to znamená, aby mezi činiteli výchovy existovaly patřičné vztahy.“ Czapów, Jedlewski (4, s.210).

I hodnocení vychovatelů odsouzenými je jistě indikátorem vztahu mezi nimi. Nelze je ztotožnit s obrazem osobnosti vychovatele, ani s hodnocením jeho činnosti.

„Ze sociálně psychologických teorií i z dialektického vztahu mezi subjektem a objektem výchovy vyplývá, že chování vychovatele je mimo jiné ovlivněno také tím, jak vnímá odsouzeného. Hodnocení vychovatele odsouzenými pak ovlivňují očekávání odsouzených. Jde nejen o očekávání odsouzených, která jsou vychovatelům známa, ale i o ta očekávání, která vychovatelé neznají. Dalším

faktorem, který hraje při hodnocení vychovatelů odsouzenými jistou roli, je přenos vztahu k autoritám z dětství nynějších odsouzených do jejich dospělosti, z jejich života mimo vězeňské společenství do podmínek ve vězení.“ Netopil (8, s.112-113).

Správné je tvrzení autorů Czapówa a Jedlewského (4, s.211) :“...účinnost výchovné metody závisí rovněž na tom, jak velkou důvěru má vychovávaná osoba k osobě vychovávající. Podmínkou této důvěry je přesvědčení, založené na vlastních zkušenostech nebo na zkušenostech jiných lidí, že pokyny vychovatele slouží zájmům vychovávaného. Kromě toho o účinnosti výchovného počínání spolurozhoduje úcta, kterou vychovávaná osoba chová k vychovateli, a dále přesvědčení vychovávaného jedince, že pokyny vychovatele jsou správné, a bude-li se jimi řídit, že dosáhne žádoucích výsledků. Podmínkou účinnosti výchovných technik a metod je tedy autorita vychovatele.“

Netopil (8, s.113-114) ve své práci dochází ke zjištění, že: „Výsledky většiny výzkumů ukazují, že více než polovina vězeňských pracovníků se domnívá, že odsouzení od nich očekávají jednání, která si objektivně odporují (např. „stejně zacházení se všemi – diferencovaný přístup“ apod.). Dochází tedy ke konfliktům rolí, které vyplývají z rozdílných a neslučitelných očekávání odsouzených.

Další velmi důležitou otázkou jsou názory vězeňských pracovníků na míru přístupnosti odsouzených pedagogickému vlivu. Asi polovina se domnívá, že pedagogickému vlivu je přístupno 60 a více procent odsouzených. Jedním z předpokladů možné nápravy odsouzeného je víra výchovného pracovníka v možnost této nápravy a její očekávání. Míra tohoto očekávání pak strukturuje chování výchovného pracovníka a zprostředkovaně chování odsouzeného. Bylo zjištěno, že názory vězeňských pracovníků jsou značně skeptické. Pouze necelá pětina z nich očekávala, že více než polovina odsouzených se po propuštění nebude dopouštět další trestné činnosti.“

Z výchovného hlediska jsou důležité také názory vězeňských pracovníků na míru důvěryhodnosti odsouzených. I v tomto ohledu jsou názory velmi skeptické.

„Necelá polovina pracovníků je přesvědčena, že tomu, co odsouzení o sobě vypravují nelze ve většině případů věřit.“ Netopil (8, s.114).

Postoje odsouzených k určitému konkrétnímu pracovníkovi odráží skutečnost, v jak blízkém kontaktu jsou.

Ukazuje se, že podstatně diferencovanější a pozitivnější je pohled na osobu blízkou, než kladné hodnocení vězeňských pracovníků jako celku.

Tento stav odpovídá zkušenostem opětovně potvrzovaným sociálně psychologickými výzkumy, podle nichž sociální blízkost k protějšku podporuje postoje adekvátní realitě, zatímco postoje vůči objektům, jež jsou vzdáleny bezprostřední zkušenosti nebo jsou jí jen těžko postižitelné, se mnohem více orientují na stereotypy a mají sklon k resentimentu.

Při zkoumání vztahu odsouzeného ke konkrétnímu vězeňskému pracovníkovi nejde o vztah objektivní, jde o vnímání a hodnocení tohoto vztahu pouze jednou z obou stran. Odsouzený přitom přijímá vězeňského pracovníka jednak jako nositele určité role, jednak jako osobu, která rámec role, kterou zastává, překračuje.

Lépe je odsouzenými také hodnocen vztah k těm vězeňským pracovníkům, kteří se snaží o kontakt, na rozdíl od těch, kteří udržují od odsouzených odstup.

Výsledky rozličných výzkumů naznačují, že snaha vězeňských pracovníků o kontakt s odsouzeným bude asi rozhodující veličinou pro vztah odsouzeného k nim. Lépe je také hodnocen vztah k těm vězeňským pracovníkům, kteří v pojetí rolí dávají přednost výchově, než k těm, kteří pokládají za nejdůležitější bezpečnost a pořádek. Věk vězeňských pracovníků nemá na hodnocení uvedeného vztahu žádný vliv. Ani délka dosud odpykaného trestu nehraje ve vztahu odsouzených k vězeňským pracovníkům žádnou roli.

Skutečnost, že většina odsouzených hodnotí svůj vztah k určitému vězeňskému pracovníkovi pozitivně neznamena, že si odsouzení nepřejí, aby vězeňští pracovníci nezměnili v jistém smyslu své chování. Nejčastěji je uváděno přání:

- **těsnějšího kontaktu**
- **vyšší míry porozumění**
- **velkorysosti**
- **důvěry.**

Netopil (8, s.118) zjistil, že: „**Velice významná pro vztah odsouzených k vězeňským pracovníkům je skutečnost, že tři čtvrtiny odsouzených jsou přesvědčeny, že hodnocený vězeňský pracovník by jim poskytl pomoc, pokud by se ocitli v nesnázích nebo pokud by museli řešit obtížný problém.**“

Velmi významnou složkou hodnocení vychovatele ze strany odsouzených je četnost ukládaných kázeňských trestů. Ty pak ovlivňují hodnocení vychovatelů odsouzenými v negativním slova smyslu tehdy, je-li frekvence nebo kvalita kladných pedagogických stimulů (souhlas, ocenění, vyjádření zájmu, pomoc apod.) užívaných vychovateli nedostatečná. Jsou-li odsouzení přesvědčeni, že je jejich vychovatel nespravedlivý, neupřímný a náladový, nepociťují k němu příliš velkou sympatii, a také mu příliš nedůvěřují. Takového vychovatele si pak odsouzení v potřebné míře neváží, a také jeho autorita není příliš vysoká.

Aby mohl vychovatel formovat svůj vztah k odsouzenému ve smyslu požadavků kladených na výchovný vztah, musí si v první řadě uvědomit podstatu společenské funkce výkonu trestu odnětí svobody v současné společnosti. V důsledku toho musí vychovatel hlavní smysl své činnosti vidět jednoznačně ve výchovném působení na pachatele trestné činnosti.

Proces formování vztahu vychovatele k odsouzenému ve vztah výchovný začíná tím, že vychovatel poznává osobnost odsouzeného.

Vychovatel zároveň pozoruje, analyzuje, posuzuje a klasifikuje jednotlivé složky vztahu odsouzeného k němu i svého vztahu k odsouzenému.

Vychovatel si v této souvislosti uvědomuje především kladné i záporné aspekty vlastního vztahu k odsouzenému, bere však přitom v úvahu i kladné a záporné aspekty vztahu odsouzeného k němu. Je také nutné, aby vychovatel zkoumal příčiny záporných aspektů ve vztahu odsouzeného k vychovateli i ve svém vlastním vztahu k odsouzenému.

Uvedené vztahy vychovatel nejen prožívá, ale také je racionálně posuzuje. To mu umožňuje korigovat své chování, zkoušet a nacvičovat jiné přístupy k odsouzenému, působit na odsouzeného v tom smyslu, aby se zbavil apriorních negativních postojů k autoritám. Zlepšuje se tím také atmosféra kolektivu, což zpětně působí na chování odsouzených.

Neadekvátní sebehodnocení vede k nesprávnému a klamnému nazírání na sebe samého, na své postavení ve skupině a současně ovlivňuje veškeré sociální postoje. Ve

výkonu trestu odnětí svobody umocňuje nereálné sebehodnocení i nekritické postoje ke spáchanému trestnému činu, negativní postoje k trestu odnětí svobody, k vychovateli, k formám a metodám výchovného působení.

Většina odsouzených si pak vytváří složité racionalizační mechanismy, kterými se snaží omluvit svůj trestný čin a odmítá nést odpovědnost za své protispolečenské jednání.

Je proto velmi těžké úspěšně realizovat výchovné cíle, jestliže odsouzený sám odmítá učinit první a základní krok – totiž pokusit se o nezkreslené posouzení sebe sama. Výchovné působení má směřovat k formování potřeby sebevýchovy a východiskem tohoto procesu je reálné sebehodnocení.

Je nutno si však uvědomit, že velká část odsouzených neposuzuje postoj vychovatele k nim na základě obecně platných pedagogických zásad.

Odsouzení posuzují vychovatele také podle toho, nakolik jim svým jednáním umožňuje uspokojovat jejich potřeby a realizovat cíle, které si ve výkonu trestu odnětí svobody sami vytýčují.

Přitom nemůžeme předpokládat, že jde o cíle převážně pozitivní, které jsou v souladu s potřebami jejich nápravy. Očekávání kladného hodnocení ze strany vychovatele může být tedy za jistých okolností výchovně negativním jevem.

Aby mohl vychovatel hodnotit odsouzené dostatečně diferencovaně, aby je mohl vést k reálnějšímu sebehodnocení, musí mít odpovídající teoretické znalosti a příslušné dovednosti. Musí být v posuzování osobností odsouzených i v ovlivňování jejich sebehodnocení vzdělán.

Skutečnost, že odsouzení hodnotí vychovatele toho kolektivu, jehož jsou členy, by měla svědčit o jejich vzájemné sociální blízkosti. Tato sociální blízkost však není podmíněna tím, že se obě osoby téměř denně po určitou dobu nacházejí ve stejném prostoru, že se setkávají. Rozhodující jsou přímé kontakty mezi nimi a jejich obsah.

2.3.3. Odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody

Hned od počátku výkonu trestu je odsouzený vystaven dvojímu působení. Osvojuje si nejen poznatky o svých právech a povinnostech, o organizaci celého zřízení a chodu věznice, ale současně je vtahován do neformálního systému života spoluvězňů.

Po určitém čase je každý odsouzený postaven před nevyhnutelnou volbu, zda se přikloní na stranu organizovaného výchovného působení, nebo podlehe vlivu vězeňské subkultury. Zvýšená pozornost v tomto směru je věnována zejména odsouzeným, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé. Pro tyto odsouzené má kontakt s dosud naprosto neznámým vězeňským prostředím povahu čehosi mimořádného a celý konflikt probíhá intenzivněji.

Avšak ani recidivisté nepřicházejí při nástupu nového trestu do stejného, známého prostředí a svým způsobem začínají také znova, i když s výhodou předchozích zkušeností. Nelze však přistupovat k recidivistům s apriorní představou, že budou nutně tíhnout k vězeňské subkultuře a vzdát se tak snahy o pozitivní výchovné působení.

„Role odsouzeného, kterou je jedinec nucen v důsledku svého odsouzení přijmout, má svůj specifický obsah, který je podmíněn počátečním rozhodnutím a stabilitou tohoto rozhodnutí. Otázkou je problém, do jaké míry a do jaké hloubky se odsouzený skutečně vnitřně integruje s organickým výchovným působením a nebo s vězeňskou subkulturou a v jakém smyslu je tedy jeho „vězeňská role“ upřímným a nebo předstíraným postojem. Praxe ukazuje, že je možné vystupovat v několika rolích a tak „přežívat“ výkon trestu odnětí svobody.“ Urbanová (14, s.60).

Odsouzené je tak možné rozdělit zhruba do čtyř skupin (Schragovo třídění):

- ***K prosociálním odsouzeným** se řadí odsouzení, kteří ve vězení projevují orientaci na konvenční nebo legální normy, jsou více konformní s personálem než s asociálními skupinami odsouzených. Nejvíce příslušníků tohoto typu je mezi prvovězňenými. Nejčastěji jde o příležitostné pachatele nebo pachatele násilných trestných činů, kteří jednali pod extrémním sociálním nebo psychickým tlakem. Pokud jde o kriminální praktiky, mají málo znalostí*

s organizovaným zločinem a málo kontaktů s jejich pachateli. Nechovají se také jako kriminální osoby. Jejich vztahy k rodině a ke známým jsou relativně těsné. Zájem o stanovený program zacházení je u nich předpokladem dobrých resocializačních výsledků. Také u nich však zůstává otázkou, do jaké míry si od tlakem vězeňské subkultury uchovají své prosociální postoje.

- **Typ antisociální** je orientován na kriminální normy. Jeho příslušníci zdůrazňují však jako odsouzení prosociálního typu také hodnoty jako solidaritu a vzájemnou pomoc. Mají jen minimální kontakty s personálem věznice, ale velmi rozsáhlé ke spoluodsouzeným. Jejich kriminální kariéra se váže obvykle ke zkušenostem s trestnou činností již v mladším věku. Jejich delikty jsou především loupeže, vloupání, krádeže apod.
- **Pseudosociální typ** střídá systém norem. Tito odsouzení zdůrazňují více osobní zisk než kolektivní hodnoty, jsou oportunističtí a nespolehliví. Mají přibližně stejné kontakty s personálem jako se spoluodsouzenými. Charakteristickým znakem pro něj je nedůsledná a nedostatečná výchova v disharmonické rodině.
- **Odsouzení asociálního typu** postrádají podobně jako pseudosociální morální a normativní vazby, ale více z neznalosti resp. z nezpůsobilosti. K personálu ani ke spoluodsouzeným nemají mnoho kontaktů. Mají ze všech uvedených typů nejdelší kriminální kariéru. Velmi často recidivují. Je pro ně charakteristická nedostatečná péče ze strany rodičů a celková zanedbanost. Jsou velmi málo schopni učit se z minulých chyb a realisticky si plánovat budoucnost.

Ohrožení, k němuž dochází ze strany odsouzených, ve své celé šíři stále ještě není postižitelné. Vnitřní hierarchie mezi odsouzenými je jimi samotnými pečlivě střežena a ukrývána. Fyzické násilí, které stojí v pozadí celé struktury subkulturní organizace, ztěžuje i znemožňuje jednotlivcům i skupinám vyjít samostatně z tohoto rámce.

Proto také ti jedinci, kteří jsou závislí na hodnotách a normách nekriminální společnosti, mají největší potíže s adaptací na vězeňský sociální systém. Jejich vnější chování je pak často mylně výchovnými pracovníky pokládáno za nepřizpůsobivé a je obecně hodnoceno jako negativní. Tito odsouzení trpí dvojnásob, protože jsou

„zavrhování“ společností odsouzených, se kterými jsou nuceni žít, a výchovnými pracovníky nejsou akceptováni většinou z důvodu nepochopení a nedostatečné analýzy jejich jednání.

Na druhé straně získávají výhody ti odsouzení, kteří jsou nejvíce kriminálně přizpůsobeni, kteří mají nejvíce „zkušenosti“ a ovládají roli „hodného“ odsouzeného.

Z psychologického hlediska lze tedy souhrnně v procesu postupného přizpůsobování se vězeňskému způsobu života a společenství odsouzených, tj. v procesu prizonizace, rozlišit **dva aspekty** -

Prvním je adaptace na organizaci a formy ústavního života, tj. institucionalizace, která znamená především vnější orientaci ve specifických životních podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. Institucionalizaci podléhá více či méně každý odsouzený. Přijetím forem organizace ústavního života může být odsouzený zcela adaptovaný na ústavní život, což ovšem neznamena ještě žádnou nápravu.

Druhým aspektem prizonizace je ideologizace, která znamená vnitřní přijímání soustavy hodnot, postojů, názorů a norem chování, které se vytvářejí ve sféře vězeňské subkultury, jež má disocializační charakter. Tato forma internalizace vězeňské subkultury se obvykle omezuje na relativně malou část odsouzených. Většina odsouzených v tomto směru projevuje jen jistý druh solidární konformity.

„Specifické koncentrování negativních činitelů ve spojení s velkou závislostí (jak na spoluodsouzených tak na personálu věznice) vytváří spíše podmínky pro další deformace osobnosti a výskyt asociálního chování než pro efektivní resocializaci.“ Urbanová (14, s.65).

Prizonizace může být závislá na délce odsouzení, na stabilitě a stupni asociálnosti odsouzeného, ale také na tlaku vězeňské subkultury a rovněž na síle protiváhy, kterou v tomto směru vytváří záměrné a cílevědomé výchovné působení.

Prizonizace negativně působí na vytváření sociálně prospěšných kontaktů, snižuje účinnost resocializačních záměrů a postihuje i relativně nekriminální jedince (prosociální typ odsouzených).

2.3.4. Personál věznic

Do sociálního prostředí věznic patří rovněž veškerý personál ústavu, který má s odsouzenými kontakty a může na ně pozitivně nebo negativně působit. Výchovné působení se uskutečňuje prostřednictvím časté a konkrétní interakce s relevantními osobami.

Funkce výchovných pracovníků – zejména vychovatelů je, na rozdíl od minulého omezování se na represi, dozor a ochranu, v současné době charakterizována respektem k lidským právům odsouzených a pohotovostí poskytnout jim pomoc ve všem, co jim spravedlivě patří. Výchovný proces musí být tak vzorem správného sociálního vztahu k člověku.

Proces zacházení s odsouzenými může být efektivní jedině za předpokladu, že dojde k vytvoření intenzivních a emocionálně akceptovaných vztahů, které nebudou zanikat v množství každodenních formálních kontaktů.

Navázání výchovného vztahu v situacích, kdy odsouzený odmítá podrobit se výchovnému působení a kdy není ochoten akceptovat autoritu vychovatele, je úkolem velmi obtížným, nicméně zásadně důležitým. Bez splnění těchto dvou základních podmínek je efektivnost penitenciární péče značně snížena.

Protože odsouzený nepřichází ve výkonu trestu odnětí svobody do styku pouze s výchovnými pracovníky, bylo by nesprávné podceňovat celkový vliv ostatních pracovníků ústavu na výchovnou práci. Každý pracovník ústavu plní v rámci svých služebních povinností svou specifickou úlohu, ale zásadní význam má koordinovaná spolupráce na realizaci společného cíle.

Celý kolektiv pracovníků věznic musí tvořit jednotný tým, který si uvědomuje význam výchovných úkolů a realizuje je v úzké spolupráci.

V tomto smyslu nemůže být např. ani strážný pouze pracovníkem, který zajišťuje bezpečnost a ochranu a ani pracovník ústavní režie tím, kdo by svou činnost omezoval pouze na mechanické zajišťování a dodržování denního režimu.

„Nekoordinovaná a úzká specializace zaměřená jen na izolovaný výkon určité funkce, by nikdy nemohla vytvořit příznivé podmínky pro vznik integrovaného výchovného společenství, které je optimální podmínkou úspěšného a mnohostranného ovlivňování odsouzených. Harmonické týmové práci pak odpovídá

ucelené výchovné působení v celek spojených jednotlivých výchovných podnětů.“ Urbanová (14, s.69-70).

2.3.5. Prostředí

Vedle sociálního prostředí je nutno při posuzování celkových podmínek věznic přihlídnout také k materiálně technickým aspektům, které mají svou specifickou roli při dotváření chování a postojů odsouzených. Těmito podmínkami je celé výchovné působení určitým způsobem rámováno.

Většina výchovných zařízení je umístěna v objektech, které sloužily starému vězeňství a byly budovány z hlediska jeho účelu. Ve vězeňské architektuře a do jisté míry také ve vězeňském interiéru nejnápadněji přetrvávají určité rysy předchozí vězeňské organizace.

Strohost budov, relativní jednotvárnost vězeňského interiéru a neosobní vybavení místností vede k chudobě zážitků v celé sensomotorické oblasti. Zrakové i sluchové zážitky jsou značně redukovány, jsou monotónní a stereotypní.

Přísné oddělení od okolního světa a omezení životního prostoru se zvláště po delším pobytu nepříznivě promítá na schopnosti člověka navazovat variabilní sociální kontakty a přizpůsobovat se různým životním situacím.

„Omezení a zúžení životního prostředí jsou a dlouho ještě zůstanou v modifikovaných formách přirozenou složkou trestu a výrazem jeho odplatné funkce a potřeby zajištění ochrany společnosti. Podstatným problémem v této souvislosti je nalezení určité přijatelné rovnováhy mezi „uzavřeným světem vězení“ a otevřeným světem společnosti, do které se má jedinec vrátit.“ Urbanová (14, s.70-71).

Například na mém pracovišti ve Věznici Rýnovice již několik let funguje tzv. „výstupní oddělení“, kde je tento záměr úspěšně realizován.

Z psychologického hlediska je účelné upozornit navíc na jeden důležitý moment.

Vytváření určitého životního prostředí v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody není samoučelem, ale odvozenou funkcí základního výchovného cíle.

Např. relativně „civilní prostředí“ nemusí být a zpravidla nebývá odsouzeným pocíťováno jako určitá úleva tehdy, je-li v tomto prostředí uplatňováno intenzivní a plánovité výchovné působení založené na každodenní interakci výchovného personálu s odsouzenými a nutící odsouzeného k neustálé „práci na sobě“.

Získané zkušenosti dokládají, že odsouzení jsou schopni se pasivně přizpůsobit i tvrdým podmínkám a „přežívat“. Výchovný efekt je za těchto okolností minimální.

2.3.6. Vnější sociální vazby

Další nesmírně důležitou složkou výchovné práce s odsouzenými je sociální zázemí mimo věznici. To nemusí být vždy pozitivní, ale v případě, že je, je nutno jej využívat a vhodným způsobem vřazovat do výchovného procesu.

Ve výkonu trestu odnětí svobody je odsouzený izolován od normálního společenského prostředí.

Tato izolace je určitým završením procesu „vytěšňování“, ke kterému dochází při porušování základních norem spoluzití včetně norem právních již v období před odsouzením.

V každé situaci, kdy jedinec porušuje platné zásady vztahů mezi lidmi, je odsouván na okraj dané společnosti, ztrácí s lidmi bezprostřední kontakt a vzniká kolem něho určité společenské vakuum. Dochází k omezení relací vztahu mezi jednotlivcem a jeho prostředím. V podobné situaci se nachází i odsouzený. Kontakt se společností ve značné míře přerušilo jeho odsouzení. Dochází také ke ztrátě (dočasné) některých sociálních rolí (otce, manžela, syna, přítele). Pokud byly tyto sociální role a kontakty akriminální, mělo by jich být pro resocializační proces využito.

Jakým způsobem kvalitu těchto sociálních kontaktů zjistit a v jaké míře umožnit v individuálních případech jejich další využití? Z vlastních zkušeností ve funkci vychovatele mohu uvést, že zdrojem informací o kvalitě sociálního zázemí odsouzeného vně věznice jsou převážně návštěvy a korespondence odsouzeného. Z takto získaných informací se mnohdy dozvídám o pozadí a příčinách nejrůznějších nálad odsouzených, což je určitě potřebnou pomocí při výchovné práci.

Jako základní důsledky a psychologické účinky dlouhodobé sociální izolace lze uvést tyto:

1. relativně trvalá deformace osobnosti s tendencí upevnit ty reakce a chování, které vznikly v době izolace
2. špatné vnitřní rozpoložení, stavy apatie a deprese, snížení psychomotorické hnací síly
3. poruchy chování ve sféře kladených si a realizovaných cílů
4. poruchy ve sféře kontaktů s lidmi, které mají nejčastější podobu izolování se
5. neadekvátní hodnocení skutečnosti, které je vyvoláno traumatickým reagováním na vnější situace a lidi
6. krajní introvertizace
7. poruchy sebezáchovného instinktu a sebevražedné pokusy
8. výskyt psychotických epizod.

„Z hlediska resocializace je nutné mít na zřeteli skutečnost, že odnětím svobody se zásadním způsobem mění společenský status jedince. Tím, že se stává odsouzeným, přestává plnit řadu úloh, společensky degraduje. Vyrovnání se s tímto stavem není pro odsouzené zdaleka tak jednoduchou záležitostí, jak by se na první pohled mohlo zdát. Ve značné míře závisí na postoji odsouzeného k trestnému činu, na přijetí trestu jako oprávněné a spravedlivé reakce společnosti na spáchaný trestný čin. Odsouzený musí akceptovat určitá omezení své svobody a podrobit se určitému režimu, smířit se s jistým odříkáním. Měl by ve výkonu trestu dospět k poznání svobody, kterou zneužil. Musí pochopit, že v újmě, kterou nejen cítí a přijímá, je jedna z podmínek jeho nápravy.“ Urbanová (14, s.75-76).

Tyto represivní prvky výchovného působení je však nutné případ od případu pečlivě analyzovat a účinně je spojovat s dalšími formami a metodami penitenciární péče. Často je vazba na společenství lidí mimo věznicí jednou ze základních cest, po které se odsouzený může vrátit zpět do společnosti jako její hodnotná součást.

2.4. PROGRAMY ZACHÁZENÍ S ODSOUZENÝMI

2.4.1. Vnitřní řád věznice a Zákon o výkonu trestu odnětí svobody

Zacházení s odsouzenými spočívá v záměrném a cílevědomém ovlivňování osobnosti odsouzeného.

Obecnými metodami se působí na všechny odsouzené, avšak s jistou mírou diferenciací u různých kategorií. K dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody se provádí výchovná činnost, jež je souhrnem působení stanoveného pořádku a kázně v místech, kde se trest odnětí svobody vykonává, pracovního zařazení odsouzených a zájmovou činností s odsouzenými.

Obecnými metodami však nelze zcela odstranit subjektivní příčiny trestné činnosti, především některé deformace osobnosti odsouzeného a v jeho vztazích k sociálnímu prostředí.

Předpokladem veškerého výchovného působení a specifickou formou výchovného působení o sobě je již sám ústavní režim, ve kterém jsou zakotvena základní nezbytná pravidla každodenního chodu života věznice /Vnitřní řád věznice/. Zajišťováním plnění ukládaných povinností a zachováváním ustanovení Vnitřního řádu věznice je zabezpečována nejen formálně technická stránka věci, ale elementárními metodami uplatňováno také výchovné působení. Tato zásada platí obecně, i když je konkrétními formami naplňována v různých věznicích odlišným způsobem (pochopitelně při dodržování Zákona o výkonu trestu odnětí svobody).

Řád věznice je významným prostředkem eventuální restrukturalizace potřeb odsouzených. Tento předpis orientuje odsouzené na určité potřeby a naopak zabraňuje uspokojování takových možných potřeb, které je nutno označit za negativní a které motivují protispolečenské chování. Již tato orientace má sama o sobě výchovný charakter. Vedle této funkce plní režim také úlohu výchovy ke kázni a přispívá k upevňování mnohdy rozkolísaných a nevyvážených charakterových rysů sebeukázněnosti a sebeovládání. Orientace na žádoucí potřeby a upevňování kázně a sebekázně je prostředkem vytváření nového stereotypu chování a likvidování negativních návyků.

Jedním z úkolů penitenciární vědy je analyzovat a objasňovat povahu různých druhů režimu s přihlédnutím k různým kategoriím odsouzených. Schematické a obecné uplatňování režimu bez ohledu na osobní zvláštnosti odsouzených může mít i negativní důsledky.

Příliš tvrdý režim může vést u některých odsouzených ke ztrátě pozitivních vlastností, ke ztrátě víry a důvěry v sebe, v možnost nápravy.

Přeceňování významu režimu v souvislosti s potlačováním pozitivních aktivit a spontaneity odsouzených vyplývá z nedostatečné koordinovanosti a neorganického spojení všech metod výchovného působení.

Odsouzení se nemohou stát pasivními vykonavateli daných nařízení, musejí mít možnost aktivního spoluutváření.

V situacích, kde je vše určeno, kde odsouzení „ztrácejí“ obvyklou zodpovědnost za sebe i druhé, dochází ke stavu, který je označován jako „věková degradace“, kterou lze přirovnat k pocitům bezmocného dítěte. Proto pochopení důsledného a cílevědomého, ale současně také citlivého a diferencovaného uplatňování zásad ústavního režimu jako součásti širšího výchovného působení, může být pozitivní cestou.

Jestliže adekvátní realizace požadavků ústavního režimu se příznivě projeví na úrovni výchovy, pak zpětně celkově vyšší stupeň výchovy odsouzených podnítl kvalitnější práci v oblasti režimu.

2.4.2. Zaměstnávání odsouzených

Za nejvýznamnější obecnou metodu výchovy je právem považována společensky užitečná práce.

Jako prostředek výchovy odsouzených chápeme práci (v souladu s jinými výchovnými metodami) jako součást celkového výchovného systému, jehož smyslem je možná resocializace jednotlivce. Požadavkům resocializace je proto podřízeno také zařazování odsouzených do pracovního procesu. Bylo by chybou chápat výchovnou funkci práce zjednodušeně tak, že již samotná účast odsouzeného na výrobním procesu znamená automaticky pozitivní změny jeho osobnosti.

Společensky užitečná práce je podnětným momentem integrace odsouzených se společností.

Nelze pominout ani aspekt ekonomický, jako je např. splácení dluhů, vyživovacích povinností apod.

Postoj k práci je tak důležitým indikátorem i postoje odsouzeného ke společnosti. Dokumentuje, do jaké míry odsouzený na základě sociálních požadavků společnosti reaguje. Mimo to postoj k práci umožňuje postižení celé řady osobnostních vlastností, jako je vůle, vytrvalost, disciplinovanost, cílevědomost, svědomitost a zájem.

„Labilita postojů, které se týkají pracovní činnosti, je do značné míry základem nebo počátkem všeobecné lability postojů vůči sociálním a také právním normám. Kulminačním bodem zvětšování této lability vůči společenským normám je zpravidla spáchání trestného činu.“ Urbanová (14, s.83).

Z hlediska výchovných potřeb je nutné při posuzování postojů odsouzených k práci přihlížet nejen k samotným vnějším výsledkům, nýbrž také k jejich poměru k práci. Pracovní výsledky – plnění či neplnění úkolů – jsou neodmyslitelným kritériem hodnocení práce odsouzeného, ale bez srovnání s vnitřním postojem odsouzeného k práci, který je z hlediska resocializace rozhodující, jsou tyto výsledky neúplným podkladem.

Tato skutečnost hraje o to větší roli, že dosahování či nedosahování dobrých pracovních výsledků může být někdy ovlivňováno technickými neosobními faktory nebo zdravotními a jinými okolnostmi. Rovněž jednostranný finanční zájem odsouzeného, který nezřídka motivuje jeho pracovní úsilí, nelze sám o sobě považovat za výchovně progresivní.

Jako výchovný proces je práce procesem formování osobnosti, tj. také procesem rozšiřování a rozmnožování pracovních znalostí a dovedností. Z tohoto hlediska má nemalý význam zvyšování kvalifikace, případně odborného vzdělání odsouzených. Například ve Věznici Rýnovice úspěšně působí Školské vzdělávací středisko, kde si odsouzení mohou dokončit základní vzdělání a dále pak pokračovat až k získání výučního listu.

Podstatou pracovní kvalifikace je organické spojení teoretického a praktického vzdělání. Odborné vzdělávání a kvalifikace vyžadují stejně jako výchova práci kontinuitu a soustavnost. Časté střídání pracovních činností v průběhu výkonu trestu je málo vhodné proto, abychom přivedili právě u odsouzených, kterým často soustavnost a vytrvalost

v práci chybí, podstatné proměny ve vědomí. Proto by mělo být pracovní zařazení odsouzených spojováno vždy s perspektivami zvyšování kvalifikace s ohledem na možnosti pracovního uplatnění po skončení výkonu trestu odnětí svobody. Tím se také usnadní adaptace odsouzeného na normální život ve společnosti.

Vedle vhodného zařazování odsouzeného do pracovního procesu a zvyšování kvalifikace má nemalý význam také zainteresování odsouzených na vlastním plnění pracovních úkolů. Účast odsouzených na výrobních poradách a aktivech je důležitá pro vypěstování pocitu odpovědnosti a zdravého sebevědomí. Současně tak vzniká určitý pocit prospěšnosti a sounáležitosti s kolektivem.

Pozitivní změny v postoji odsouzeného k práci se postupně promítají v jeho vztahu ke kolektivu (jehož cíle mají pozitivní a prospěšný charakter) a naopak, kolektivu se zde otevírá větší možnost zpětně pozitivně působit na individuálního odsouzeného. Ani oblast zaměstnávání odsouzených není bez problémů, jde zejména o nedostatek pracovních příležitostí ve věznicích.

2.4.3. Zájmová činnost odsouzených ve výkonu trestu

Neméně důležitou metodou výchovné práce je oblast zájmových aktivit odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Skutečně kvalitní výchovná práce v této oblasti klade mimořádné nároky na samotné výchovné pracovníky a vyžaduje nejen jejich koncepční přípravu, ale i aktivní účast při těchto aktivitách.

Ve věznicích fungují nejrůznější kroužky, např. sportovní, výtvarné, vzdělávací atp. Snahou výchovných pracovníků věznic je podporovat tyto aktivity, starat se o materiální zajištění, obsah a formu, a v neposlední řadě pravidelnou evidenci a vyhodnocování.

2.4.4. Speciální metody výchovné práce

„Člověk se socializuje v interakci s jinými lidmi, kteří vytvářejí a korigují jeho orientace, tendence a postoje a kteří mu poskytují spontánně i plánovitě vzorce reagování a učí ho specificky lidským zvykům.“ Urbanová (14, s.93).

U odsouzených se tyto vzorce chování ve většině případů nevytvářejí vždy tak, aby odpovídaly společensky uznávaným normám a konvencím. Proto je nutné v průběhu výchovného procesu nahradit a vytvořit nové sociálně přijatelné vzorce chování.

V různých a kvalitativně odlišných formách skupinové práce s odsouzenými jde vždy o navození takové atmosféry, která přispěje k vytvoření reálného pohledu odsouzeného sama na sebe a povede k analýze a ke korekci dosavadního způsobu jednání a prožívání.

Pouze ve skupině je odsouzený schopen správně se naučit zpracovávat realitu tak, aby výsledek nebyl ovlivněn jeho předchozími afektivními postoji a vztahy.

Ve skupině je odsouzený donucen ostatními členy k sebeanalýze, ke korekci vlastního sebehodnocení, k vytvoření reálnějšího obrazu o sobě na základě toho, jak na něho jiní reagují, jakou podobu mu v nastaveném zrcadle svých výpovědí předkládají. Na základě nového a adekvátního sebehodnocení může pak dojít k racionálnímu akceptování platných společenských norem, kdy jednání nebude řízeno výlučně osobními egoistickými motivy, ale bude kontrolováno i z jiných hledisek.

Odchytky v sebehodnocení odsouzených jsou velmi časté a vyskytují se ve dvou extrémních variantách:

- *nekritické, emocionálně a intelektuálně neintegrované sebevědomí přeceňující reálný význam a možnosti vlastní osoby*
- *nedostatek sebedůvěry, podceňování sebe sama a nejrůznější sociální komplexy.*

Obojí v podstatě znamená objektivně i subjektivně určité eliminování se ze sociální skutečnosti a brzdí vytváření přirozených sociálních vazeb.

Jestliže odsouzený již v průběhu výkonu trestu odnětí svobody přijímá odpovědnost za své jednání, je možné pomoci mu ke stanovení adekvátních perspektivních cílů, usměrnit jeho přání a ideály do realizovatelných možností.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

3.1. CÍLE VÝZKUMU

Cílem empirické části této bakalářské práce je prokázat, jak se stupeň kriminální narušenosti (delikvence) jedince negativně odráží v přijímání, respektive odmítání plnění účelu výkonu trestu odnětí svobody.

Dále pomocí srovnávacího vzorku prokázat to, že převážná část respondentů vykonávajících trest odnětí svobody v případě, kdy účel výkonu trestu plní, činí tak z důvodů ryze účelových, tzn. pouze ve snaze získání osobních výhod a ne snahy po přehodnocení dosavadního přístupu k životu, uvědomění si příčin a následků trestné činnosti, eliminaci možného budoucího protispolečenského jednání.

3.2. HYPOTÉZY VÝZKUMU

Hypotézy:

H 1 – kriminálně silně narušený jedinec, adaptovaný na opakované dlouhodobé pobyty ve věznicích, je vůči výchovnému působení natolik resistantní, že se výchovná práce s ním jeví zbytečnou

H 2 – větší část „běžné populace“ odsouzených plní účel výkonu trestu účelově /snaha o osobní prospěch/, z čehož vyplývá, že vytváření Programů zacházení pro takové jedince je činností diskutabilní

3.3. VÝZKUMNÝ VZOREK

Při výběru vzorku jsem v první řadě vycházel ze zadání bakalářské práce, ve které jsem se zaměřil na naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody v praxi, se zaměřením na Programy zacházení s odsouzenými.

Výzkum jsem prováděl v časovém rozmezí tří měsíců – od prosince 2002 do února 2003 na svém pracovišti ve Věznici Rýnovice.

První výzkum jsem realizoval s vytipovaným respondentem, který splňoval požadavky na věk (odsouzený starší 50-ti let), opakované pobyty ve věznicích (5x a více ve VT), závažnost trestné činnosti, skupinu vnitřní diferenciaci a počet kázeňských odměn a trestů.

Dále jsem provedl výzkum formou dotazníku s náhodně sestavenou skupinou 20-ti odsouzených svého výchovného kolektivu ve Věznici Rýnovice.

Zúčastněné respondenty jsem ujistil, že jejich osobní data a informace, které mi poskytnou, budou sloužit výhradně k výzkumnému účelu a nebudou zneužity.

3.4. METODY A METODIKA VÝZKUMU

3.4.1. Kvalitativní sonda

Vzhledem k danému výzkumu pomocí kvalitativní metody jsem zařadil jako součást výzkumného šetření kvalitativní sondu.

V obecné rovině začíná kvalitativní šetření pozorováním, ve kterém pátráme po pravidelnostech, vzorcích existujících v objektivní realitě a to prostřednictvím induktivní logiky. Cílem je podrobný popis osoby, studium individua, rozbor jeho specifičnosti a činitelů jeho intraindividuální variability (proměnlivosti).

Kvalitativní šetření nejčastěji slouží k porozumění lidem v sociálních situacích. Je účinné pro studium subjektivních dimenzí. O redukci dat rozhodují zkoumané osoby. Úkolem výzkumníka je vést respondenta k tomu, aby mu řekl co nejvíce. Výzkumník doufá, že zkoumaná osoba vybere vše, co je pro ni podstatné.

Přirozeným systémem tu je respondentova znalost, zkušenost, jeho postoje, pocity. Jedná se především o subjektivní dimenzi daného problému, který respondent dobře ovládá. Respondent není směřován do předem připravených schémat.

Studium individua je přirozené a biografické. Prostřednictvím anamnézy zasahuje do minulosti a zachycuje vývoj jedince.

V této bakalářské práci jsem v prvním případě provedl kvalitativní sondu pomocí kasuistické metody. Uváděná kasuistika má jednotnou strukturu, která popisuje základní údaje, životní události, osobnost a její projevy a konečné shrnutí.

3.4.2. Kasuistická metoda

Kasuistická metoda je intenzivní studium a popis jednotlivého případu. Nejčastěji se využívá pro studium jednotlivého případu anamnéza, rozhovor a pozorování.

Pomocí kasuistické metody získáváme podrobnější popis a objasnění nové choroby, nebo netypický průběh chorobného procesu. Slouží zároveň i jako pomoc a srovnání pro podobné případy.

Při práci s klienty je důležité snažit se vyvarovat chyb, kterých se při posuzování a hodnocení chování můžeme dopustit. Jsou to např. tyto:

Haló efekt – na základě jednoho pozitivního či negativního, často nepodstatného znaku, je posuzován celkový profil osobnosti.

První dojem – intenzita závisí na objektu, který jej působí, na subjektu, který si jej utváří a na vlastnosti, které se týká. Je nutné první dojmy kriticky posuzovat, nenechat se jimi zcela ovlivnit a nikdy u nich nezůstat, ale dále prohlubovat svá pozorování a korigovat je.

Logická chyba – posuzovatel hodnotí stejně vysoko či nízko rysy, které se mu „zdají“, že spolu logicky souvisí (např. příměstí nemusí ještě znamenat upřímnost a naopak).

Konstantní chyba – souvisí s vlastním sebesposuzováním. Posuzovatel může přeceňovat vlastnosti, které sám nemá a podceňuje u jiného ty, které sám má (nebo opačně).

Figura a pozadí – zde se uplatňuje obecná psychologická zákonitost, kde hraje úlohu celková atmosféra, v níž vyšetření probíhá (např. v hlučné, nevkusně zařízené místnosti jsou naše dojmy vcelku nepříznivější a naopak).

Předsudky a generalizace – jde o přejímání názoru nebo zpráv od jiných lidí, o ulpívání na určitých tradicích a představách. Není v těchto případech respektována relativní konstantnost postojů a chování a je přehlížen jejich vývojový aspekt.

V neposlední řadě souvisí úspěšnost závěrů na **osobnosti posuzovatele** samotného, na zvlátnostech jeho psychických funkcí (např. procesech vnímání, paměti, myšlení, pozornosti, na emocionální oblasti apod.). Urbanová (15, s.46-47).

3.4.3. Rozhovor

Metoda je způsob vědeckého objevování, je to soubor činností, které mají podat pravdivý soud o sledovaném předmětu.

Rozhovor je metodou dotazování vedenou tváří v tvář dotazovanému. Cílem rozhovoru je získání informací o určitém problému, předmětu nebo situaci.

Diagnostický rozhovor se liší od běžného prostého rozhovoru zejména svou věcností, přesností a soustavností. Otázky v rozhovoru jsou kladeny a zodpovídány verbálně.

Z hlediska konstrukce a kladení otázek rozlišujeme rozhovor standardizovaný a nestandardizovaný (volný, hloubkový). Rozdíl mezi uvedenými druhy je dán stupněm systemizace rozhovoru a sjednocením otázek.

Standardizovaný rozhovor je aplikován nejvíce ve výzkumu, protože informace, které poskytuje, mohou být srovnávány a data statisticky zpracovávána. Všem dotazovaným jsou kladeny standardní otázky, které musí být stručné a jasné, aby mohla být dána jednoznačná odpověď. Do standardizovaného rozhovoru zařazujeme i otázky kontrolní, které pomáhají odhalovat eventuální rozpory ve výpovědích.

Nestandardizovaný rozhovor může mít různé formy, které jsou závislé na celkové koncepci a cíli rozhovoru. Volný rozhovor je pružnější, jde více do hloubky. Nepodává kvantitativní materiál, ale takový, který umožňuje proniknout hlouběji do osobnosti, k motivům, příčinám a postojům. I tento druh rozhovoru musí směřovat k určenému cíli. Rozhovor musí neustále směřovat k jádru problému, k jeho objasnění.

Oba druhy rozhovoru lze kombinovat, což je velmi výhodné při vedení rozhovoru s odsouzenými. V průběhu standardizovaného rozhovoru můžeme klást otázky spíše formálního charakteru (nacionále, ukončení základní školy, druh trestného činu, recidiva apod.), v nestandardizovaném rozhovoru pak jednak ověřujeme problematičnost některých odpovědí, u jiných jdeme daleko více do hloubky (např. okolnosti trestného činu, jeho příčiny, postoj odsouzeného k němu apod.).

Vzhledem ke společenské úloze rozhovoru můžeme rozlišit rozhovor zjevný, zjevný neformální a skrytý.

Při zjevném protokolovaném je dotazovaný přesně informován o charakteru, obsahu a cíli prováděného rozhovoru.

Zjevného neformálního rozhovoru se používá např. v sondáži, kdy se chceme orientovat v problému a připravit podklady pro standardizovaný rozhovor nebo dotazník.

Skrytý rozhovor v klasické formě je navenek volným rozhovorem dvou osob, z nichž jedna většinou hovoří a druhá poslouchá. Při tomto typu rozhovoru je vyloučené přímé zaznamenávání odpovědí a dotazovaný vůbec nic neví o pravém cíli rozhovoru. Obecně lze říci, že zjevný protokolovaný rozhovor je nejméně vhodný tam, kde jde o hloubkové zkoumání osobnosti, o vysokou hodnověrnost především takových výpovědí, které se týkají určitých choulostivých problémů.

Skrytý rozhovor je nejtěžší, protože vyžaduje nejen schopnost vést rozhovor a dokonalou přípravu, ale i vynikající a spolehlivou paměť.

Podle počtu zúčastněných osob dělíme rozhovor na individuální a skupinový.

Skupinový rozhovor se organizuje s několika osobami, pokud možno v přirozeném prostředí. Při skupinovém rozhovoru s odsouzenými získáme řadu důležitých informací, o kterých odsouzení spontánně hovoří, ale máme i okamžitou kontrolu výpovědí, protože odsouzení si vzájemně opravují chyby a doplňují nevyčerpávající odpovědi.

Rozhovor předpokládá a začíná navázáním kontaktu, na němž v podstatě závisí celý průběh a výsledek rozhovoru. Je zapotřebí rychlá orientace v situaci, navození příznivé atmosféry.

„Vlastní rozhovor může začít teprve tehdy, když je vytvořeno vhodné ovzduší (v místnosti je klid, účastníci rozhovoru jsou soustředěni). Velmi záleží také na způsobu vyjadřování a celkovém chování tazatele. Tazatel má dávat najevo zájem o odpovědi, ale v žádném případě nesmí ovlivňovat průběh rozhovoru sugestivními poznámkami, vyjadřováním vlastních názorů. Udržuje svou autoritu, není familiérní, musí vzbuzovat důvěru, aby respondent odpovídal ochotně, upřímně a věcně.“ Urbanová (15, s.51-52).

3.4.4. Dotazník

Dotazník je nejrozšířenější metodou v sociální psychologii a ve společenských vědách vůbec.

Je speciální metodou písemně exponovaných otázek. Úkolem dotazované osoby je na dané téma odpovědět zaškrtnutím, zakroužkováním jedné nebo několika nabídnutých alternativ odpovědi nebo volné odpovědi na určené místo napsat.

Dotazníkem můžeme zjišťovat jak data faktická, tak data subjektivní, ale jen taková, o nichž předem víme, že se o nich dotazovaná mohou vyslovit určitě a přesně. Dotazník je používán jako jedna z vhodných metod při výzkumu zjišťování postojů.

Dotazy jsou jednotky, ze kterých se budují stupnice postojů.

Konstrukce dotazníku vyžaduje řadu přípravných prací, jako je:

- seznámení se s daným problémem,
- formulace problému,
- studium odborné literatury,
- seznámení se s prostředím a osobami, jimž bude dotazník předložen ap.

Otázky musí být formulovány tak, aby byly srozumitelné, snadno pochopitelné, nemohly být vykládány několikerým způsobem, aby se na ně dalo snadno pravdivě a upřímně odpovědět. Musí být tedy jasné, stručné a nesugestivní.

Otázky, které v dotazníku používáme, jsou v podstatě dvojího druhu – otevřené a uzavřené, na něž navazují odpovědi volné a vázané.

Otevřené jsou takové otázky, kdy dáváme odpovídajícímu plnou svobodu v možných odpovědích. Používáme je tam, kde chceme získat co nejvíce spontánních informací.

V případě **uzavřených otázek** (vázaných odpovědí) volí dotazovaný z nabídnutých odpovědí tu, která nejvíce vyjadřuje nebo charakterizuje jeho postoj. Výhoda vázaných odpovědí spočívá v tom, že umožňují srovnávání a sčítání, ale jejich nevýhoda je v tom, že eliminují subtilnější vyjádření postoje.

Nejjednodušším typem uzavřených otázek je **otázka alternativní**, tj. taková, na kterou můžeme dát jen dvě, vzájemně se vylučující odpovědi (ANO-NE). V případech, kdy nemáme jistotu, že dotazovaný si určitě vybere jednu z nabízených odpovědí, zařazujeme odpověď „**NEVÍM**“.

Alternativní odpovědi můžeme uvádět ve stupnici a to tehdy, když chceme zjistit intenzitu nebo stálost názorů odpovídajícího. Každému druhu odpovědi pak přísluší určitá číselná hodnota.

„Pro zjišťování postojů je tedy dotazník jednou ze základních metod. Abychom opravdu měřili postoje a právě ty, které stojí v centru našeho zájmu, je nutné dodržovat základní podmínky – správnou motivaci, přesnou instrukci, precizní formulaci otázek a vůbec celkovou konstrukci dotazníku. Každý dotazník vyžaduje zpětný rozhovor, ve kterém jsou nejasné odpovědi upřesněny a odpovědi příliš povrchní jsou rozvedeny a hlouběji analyzovány.“ Urbanová (15, s. 56).

3.4.5. Pozorování

Pozorování je systematické sledování znaků určitého jevu, jejich registrace a vyhodnocení.

Pozorování slouží jako doplňující metoda, ale v případech, kde by jiné techniky narušily proces sociální interakce, se stává základní a výchozí metodou. V psychologii se rozlišují **dva druhy pozorování** – vlastního duševního života (introspekce) a duševního života a chování druhých lidí (extrospekce).

Pro pozorování je důležité dodržování těchto požadavků:

- *Pozorování musí být cílevědomé. Pozorovatel musí vědět, co bude pozorovat a jaký má jeho pozorování smysl a cíl.*
- *Pozorování musí být důkladné a podrobné. To vyžaduje koncentraci pozornosti na podstatné znaky a schopnosti rozlišovat důležité a významné od méně významného.*
- *Pozorování musí předcházet důkladná příprava o pozorovaném jevu.*
- *Pozorování musí být systematické a plánové. Plán je dán konečným cílem a jeho jednotlivými etapami.*

Nejjednodušší formou pozorování je pozorování nekontrolované. Výsledky nekontrolovaného pozorování nemůžeme vyjádřit čísly, mají především kvalitativní charakter. Umožňují nám proniknout do společenských pramenů utváření a vzniku např.

postojů, dovolují nám zjistit smysl nebo význam určitých skutečností, který jim členové pozorovaného prostředí přisuzují.

Pozorování odsouzených může probíhat při jakékoliv jejich činnosti – v pracovním procesu, při zájmové činnosti, v neformálních skupinách apod. Výsledky pozorování je nutné okamžitě a pečlivě zaznamenávat. Výsledky musí mít přísně objektivní popisný charakter. K posouzení postojů je zapotřebí další pečlivé analýzy, která musí být oproštěna od subjektivních názorů a předpokladů a musí být eliminovány všechny možné chyby, kterých se mohl pozorovatel dopustit.

Důležitá je také konfrontace vlastního pozorování s pozorováními a závěry jiných lidí, k případně materiálů, které souvisí s pozorovanou osobou.

3.4.6. Shrnutí

Rozhovory a zpracování dotazníku jsem s klientem prováděl v odpoledních hodinách ve své kanceláři. Před zahájením rozhovorů jsem zajistil, abychom během práce nebyli rušeni (návštěvy, telefon). Dotazovanému jsem nechal možnost zvolit si dle svého uvážení pauzu, což využíval cca v půl hodinových intervalech, kdy opouštěl místnost a kouřil na chodbě oddílu.

Během výzkumu jsem na zkoumaném nepozoroval výraznější reakce (jak v pozitivním, tak negativním smyslu). Zadání pochopil, nekomentoval, při zpracování odpovědí postupoval pomalu, klidně, s rozmyslem. Formulací otázek zaskočen nebyl. Doplnující dotaz nevzněl žádný.

K získání objektivních údajů jsem zvolil jako základní metodu pozorování osobnosti a individuální rozhovor. Cílem individuálního rozhovoru bylo získat podrobné informace o rodinném, osobním a kriminálním vývoji osoby, o postojích, zájmech, potřebách a dalších vlastnostech. Jelikož se v podmínkách vězeňského prostředí neosvědčil řízený – standardizovaný rozhovor, využil jsem z větší části neřízený či částečně standardizovaný. Při formulaci otázek jsem vycházel ze stanovené problémové oblasti. Otázky jsem formuloval tak, aby se dotkly osobnostních vlastností, které z největší části ovlivňují chování.

Během rozhovoru jsem zároveň prováděl pozorování. Použil jsem **metodu přímého pozorování**. Zde jsem pozoroval mluvu, gestikulaci, neverbální komunikaci a komunikační chování. Rozhovor a pozorování jsem důkladně zaznamenal do záznamového archu. Na závěr výzkumu jsem tyto údaje vyhodnotil.

Rozhovor jsem prováděl s respondentem opakovaně ve třech termínech s odstupem několika dní. Záměrně jsem při druhém a třetím setkání využil možnosti ovlivnit odpovědi respondenta tím, že se objevila možnost využití kázeňské pravomoci (trestu) z mé strany – při prvním setkání bylo mezi námi standardní klima, při druhém jsem odsouzeného seznámil s tím, že budu řešit záznam o kázeňském přestupku odsouzeného, kterého se dopustil tím, že měl v držení nepovolenou věc /útočný předmět, ostrý, dlouhý nůž/. Při třetím setkání jsem klienta seznámil se způsobem vyřešení kázeňského přestupku (kombinovaná forma rozhovoru s prvky experimentu).

Během rozhovorů jsem zaznamenával reakce respondenta. Zajímal mě zejména vliv uplatnění kázeňské pravomoci z mé strany na odpovědi dotazovaného (obrana, omlouvání, stylizace apod.).

3.4.7. Podrobný životopis

V empirické části bakalářské práce jsem použil podrobný životopis respondenta, jehož důkladné zpracování bylo nezbytnou podmínkou k zjištění základních problémových oblastí jeho života, z nichž jsem vycházel při dalším zkoumání. Zaměřil jsem se především na údaje o rodině, pracovní návyky, hodnotový systém a možné směřování jedince v dalším životě.

Smyslem rozboru životopisu bylo zmapování rodinného života, vlivu rodiny na výchovu a získání sociálních dovedností. Životopis byl zaměřen na zjištění příčin vzniku patologického chování a následném páchání trestné činnosti.

3.5. KASUISTIKA

Osobní anamnéza :

Klient J.N. se narodil 12.5.1951 v Čáslavi, okres Kutná Hora, národnost česká, státní příslušnost ČR, rozvedený, nevoják. Původním povoláním dělník. Před výkonem trestu pracoval jako soukromý podnikatel. Trvale bytem v Chotěšově, okres Kutná Hora. Zdravotní klasifikace Dx. Ve výkonu trestu je pro loupež a porušování domovní svobody na 5 a 1/2 roku v oddělení s ostrahou – konec trestu má stanoven v roce 2004.

Jmenovaný dokončil 8 tříd ZŠ s podprůměrným prospěchem. Chtěl se učit horníkem, ale rodiče jej přinutili, aby se věnoval práci pro rodinný podnik – pout'ové atrakce. Na vojně nebyl proto, že již vykonával trest odnětí svobody. Stálý pracovní poměr nikdy neměl, příležitostně pracoval brigádně jako dělník u ČD. Zájmová orientace – v mládí kopaná, box... V současnosti bez zálib. Žije s družkou Věrou /40 let/, která je bez vzdělání a pracuje ve stánkovém prodeji spotřebního zboží. Ve společné domácnosti s nimi žily čtyři dcery družky do 12 let věku. I během výkonu trestu spolu udržují nepravidelný kontakt (návštěvy 1x za 1/2 roku).

Rodinná anamnéza:

J.N. byl vychován v rodině spolu s deseti sourozenci, odsouzený je sedmý v řadě. V dětském domově nebyl. Rodiče jsou bez vzdělání. Mezi otcem a matkou si vzpomíná na časté hádky a konflikty. Otec matku často bil a hrubě slovně urážel. Pravidelně býval pod vlivem alkoholu. Matka sama nezvládala výchovu tolika dětí, zvláště po smrti otce odsouzeného (v 51-ti letech na infarkt). Rodina pobývala neustále na cestách po Východočeském kraji – rodiče provozovali pout'ové atrakce. V rodině údajně nebyl nikdo léčen na psychiatrii. Alkohol a užívání drog popírá. Po zaměření se na toto téma však z odpovědí vychází najevo to, že konzumace alkoholu byla v míře téměř hraničící se závislostí – chlubí se mnoha zážitky, kdy se opil a následně zažil něco vzrušujícího : rvačka, výtržnost, sadistický sex apod.

Kriminální anamnéza:

První delikt měl v 17-ti letech – ublížení na zdraví. Tento čin byl později amnestován. Do dnešního dne byl celkem 17x soudně trestán, ve výkonu trestu je poosmé – krádeže, výtržnictví, zpronevěry, ublížení na zdraví. Poslední vykonaný trest odnětí svobody ukončil v roce 1997 (během výkonu trestu byl nezaměstnaný, podmínkám VT se nepřizpůsobil, byl 15x kázeňsky trestán za napadání spoluodsouzených a vulgární chování vůči personálu VS ČR).

Aktuální delikt – v 8/98 se spolu s bratrem (Josef, 1952, více jak 20x soudně trestán) vloupali do domu 68-ti leté ženy a pod pohrůžkou zabít ji donutili vydat 9.000,- Kč. Chtěli další peníze, žena se jim snažila zabránit v prohlédávání domu, proto ji ohrožovali sekýrou a následně způsobili několik řezných poranění na horních končetinách a v obličeji.

Psychologická charakteristika:

Střední, zavalitá postava, téměř holohlavý, prořídlý knír, tetován na obočí a na dalších mnoha partiích. Na ruce jsou zřetelné pokusy o odstranění solí a hypermanganem. Upraven je dle možností.

Celkově působí těžkopádným dojmem, uzavřeně, odpovídá s latencemi, úsečně a stroze. Má chudý verbální projev a slabou slovní zásobu. Jen s obtížemi vynechává vulgarismy.

Psychomotorické tempo mírně zpomalené. Skleslý, smutný, málomluvný. Analýza, explorace a interpretace osobnosti – intelektová kapacita dosahuje úrovně horšího podprůměru až hraničního pásma nad mentální retardací. Slaboduchost. (Záznam psychologa věznice v osobní kartě odsouzeného).

Často bývá depresivně laděný ze subjektivně pocíťovaného nedostatku jídla, pití, kouření.

Projikuje hostilitu na druhé pro skutečné či domnělé špatné zacházení. (Zdroj: Psychologická charakteristika v osobní kartě odsouzeného).

Je ostražitý a nejistý. Očekává, že se mu lidé v okolí snaží ublížit, případně jej poškodit. Emočně tupý, bezcitný. Pocity viny prožívá pouze ve vztahu k sobě. Výčitky svědomí, že někomu ublížil, že jej poškodil, si nepřipouští. Trest přijímá jako příliš tvrdý, zbytečný, ponižující a zabraňující nápravě. Je nezodpovědný a bezohledný ke společenským normám a pravidlům. Směřuje spíše k introverzi, je méně přístupný, uzavřený, vážný, bezcílný, nedbalý a nespolehlivý. Charakter značně narušen častými pobyty ve výkonu trestu, zaujatý vůči personálu VS. Orientován na okamžité materiální zisky, čemuž podřizuje své chování k ostatním spoluodsouzeným. Zaměstnanec věznice respektuje jen s obtížemi a proto, že disponují kázeňskými prostředky, kterými mu mohou pobyt ztížit.

Zanedbaná, neuspořádaná a nestálá rodinná výchova, intelektově přízemní, primitivní a zpustlý, sociálně zaostalý a citově deprimovaný, neschopen pocitů viny a poučení ze zkušenosti – antisociální postoje. Chronická delikvence, disociální porucha osobnosti.

Sebereflexe:

Sám sebe vnímá jako silnou a odolnou osobnost, schopnou poradit si za všech okolností. Preferuje fyzickou sílu, vychytralost, mít štěstí a nemít slitování. Despotický a majetnický vztah k okolí. Ostatní lidi bere pouze jako zdroj materiálních požitků, kratochvíle, či objekty zvěle (v případě slabších jedinců). Fascinován životy filmových akčních hrdinů typu Ramba, respektive reálných historických postav typu Hitlera. Vztah k ženám je prost citu, redukován čistě na pojetí ženy jako nástroje ukojení sexuálního pudu a demonstrace fyzické převahy.

Výrazně neguje instituce – školství, státní správu, policii apod. Jediným zdrojem informací zůstává televize.

Závěr:

Klient je člověkem neschopným přiměřené sociální adaptace. Neuznává obecně platné normy a ani se podle nich neřídí.

Je silně egoistický, nezdrženlivý, zaměřený jen na bezprostřední vlastní uspokojení. Vhodností a přiměřeností svých aktivit se nezatěžuje. Ve svém egoismu naopak od okolí ohledy vyžaduje. Navzdory silnému egocentrismu a důrazu na vlastní uspokojení však není v životě příliš spokojený. Téměř stále má podrážděnou náladu.

U klienta se jedná o **disociální poruchu osobnosti**. Byly zde shledány odchylky ve funkci autonomního nervového systému. Podněty průměrné intenzity nejsou dostačující, takto disponovaný jedinec má potřebu silného vzrušení, těžko snáší nudu. Tato tendence bývá i příčinou sklonu k užívání drog, nestandardním sexuálními praktikám, různým dobrodružným akcím atd. Potřeba vzrušení se projevuje rovněž neschopností tlumit a ovládat vlastní reakce.

Odsouzený se vyznačuje nízkou tolerancí k zátěži. Jeho reakce jsou neadekvátní vyvolávajícím podnětům. Je emočně nezralý a vzrušivý, snadno reaguje afektivním výbuchem, agresivitou a násilím.

Není schopen přiměřeného sebeovládání. Nižší frustrační tolerance se projevuje potřebou mít vždycky pravdu. Neschopnost zvládat zátěže a sklon ke zkratkovým řešením zvyšuje riziko suicidálního jednání.

Klient není schopen adekvátního hodnocení situace. Vidí svět v extréměch, černobíle. Svědomí je slabě rozvinuté. Pocity viny neprožívá ani po závažném trestném činu. Také schopnost sociálního učení je omezena. Chování je obtížně ovlivnitelné zkušeností.

„Takoví lidé se nepřizpůsobují běžným sociálním požadavkům, ale snaží se přinutit okolí, aby vyhovělo jejich potřebám. Vztahy k lidem jsou ovlivněny jejich nestálostí, nespolehlivostí a bezohledností – nezvládají roli dospělého.“ Vágnerová (16, s.258-259).

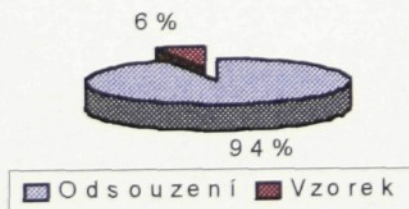
3.6. VÝSLEDKY VÝZKUMU

3.6.1. Zkoumaný vzorek 1

Nejprve pro představu uvádím zjištěný poměr odsouzených přibližně stejných charakteristik, jako u sledovaného respondenta (tzn. věk, četnost trestů odnětí svobody, přístup k VTOS apod.) k ostatní „běžné“ vězeňské populaci (zkoumán vzorek 100 odsouzených ve věznici s ostrahou).

Odsouzení ve věku	→	Odsouzení více než	→	Problematický výkon trestu
50 – 55 let.....z toho		5x ve výkonu trestu...z toho		/III. Sk. Vnitřní diferenciaci
13		8		6

Podíl problematických odsouzených starších 50-ti let opakovaně ve VT na 100 odsouzených

Při výzkumu vycházím z předpokladu, že opakovaným trestem se u odsouzených zvyšuje pocit nešťastnosti, neužitečnosti, že se u nich zvyšují pochybnosti o své napravitelnosti, prohlubuje se nenávisť vůči lidem a vůči společnosti vůbec, což spíše snahu výchovných pracovníků brzdí a snižuje vlastní aktivitu a spolupráci odsouzených.

3.6.2. Otázky

Při pokládání otázek jsem dal respondentovi tři možnosti odpovědi:

ANO

NE

NEVÍM

OTÁZKY

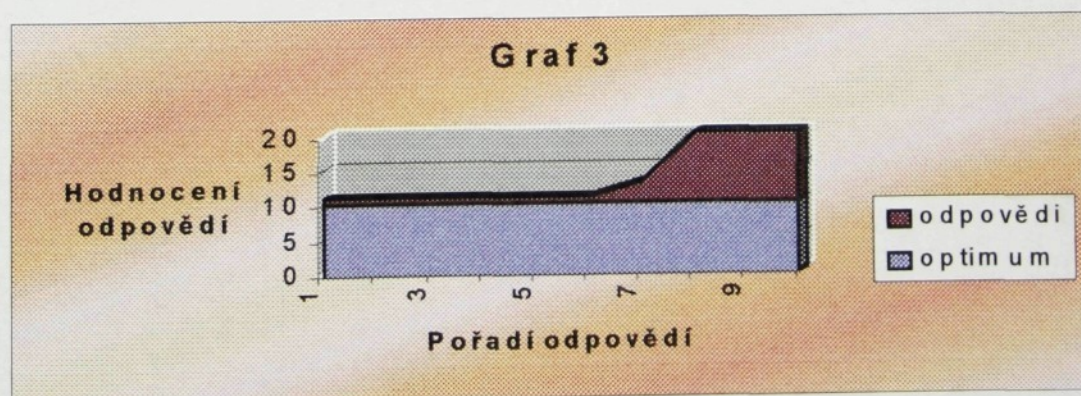
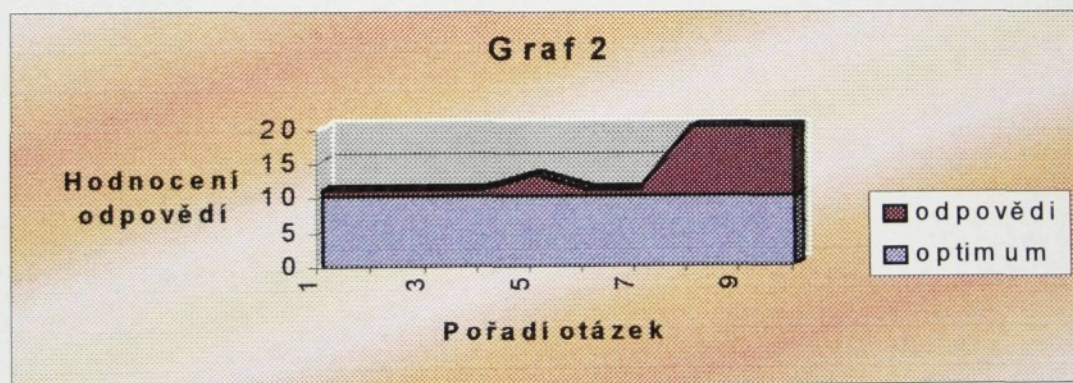
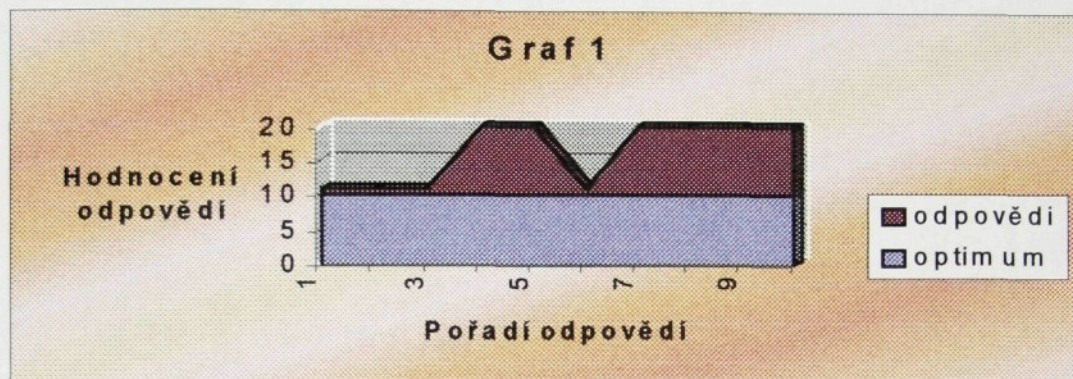
1. Pokládám svůj trest za přiměřený?
2. Považuji svůj výkon trestu odnětí svobody za účelný?
3. Pokládám podíl personálu při práci s mou osobou za přínosný?
4. Podrobuji se ochotně pokynům a nařízením?
5. Snažím se nevyvolávat s ostatními spoluodsouzenými konflikty?
6. Zapojuji se aktivně do činnosti nad rámec svých povinností?
7. Hodnotím kladně možnost zaměstnání ve věznici?
8. Věnuji čas trávený ve výkonu trestu sebevzdělávání?
9. Udržuji kontakt s rodinou či přáteli?
10. Povedu po propuštění z výkonu trestu spořádaný život?

3.6.3. Výsledky testu 1

Otázka	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Den A Graf 1	Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano
Den B Graf 2	Ne	Ne	Ne	Ne	Nevím	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano
Den C Graf 3	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Nevím	Ano	Ano	Ano

Pro potřebu grafického znázornění odpovědí jsem k jednotlivým typům odpovědí přiřadil tyto hodnoty: ANO – 10, NE – 1, NEVÍM – 3.

/POZNÁMKA: Pro odpověď NEVÍM jsem přiřadil hodnotu 3, tedy blíže k odpovědi NE proto, že odpověď NEVÍM obsahuje zápor, tudíž jí dle mého náleží ohodnocení nižší než 5/

Z uvedených výsledků šetření respondenta jasně vyplývá, že u osoby starší, mnohokrát trestané a s problematickým průběhem trestu nelze předpokládat zřetelnější úspěchy ve výchovné práci.

Účel výkonu trestu naplňován není z důvodů jednak minimální ochoty se přizpůsobit společenským konvencím, získat reálnější náhled na příčiny kriminálních deliktů, poučit se z chyb a snažit se o změnu v přístupu k ostatním lidem.

Z výsledků opakovaného výzkumu je navíc zcela evidentní, že klient J.N. autoritu vychovatele nepřijímá a v momentě, kdy je tato autorita demonstrována (udělení kázeňského trestu), stává se vůči systému zatvrzelejším, odmítavějším, negativněji laděnějším (viz. **Srovnání grafů 1 – 3**).

Následky svého jednání si zcela neuvědomuje a eventuelní sankce vnímá jako nespravedlivé a nepřiměřené. Ze svých chyb není schopen se poučit a příčiny svých nezdarů hledá vždy u jiné osoby /případně vlivu prostředí, tlaku společenských podmínek apod./.

Pokud je tento typ klienta v tenzi, znamená to zároveň reálnou možnost ohrožení nejbližšího okolí (jak je patrné z odpovědí na otázku č.5). Agrese bývá u těchto jedinců častým obranným mechanismem.

Zajímavým aspektem výzkumu je možný podíl stylizace v odpovědích. Z praktických zkušeností jsem předpokládal, že v Den B, kdy jsem dotazovaného předem upozornil na brzké řešení kázeňského přestupku, dojde k výrazněji vstřícnější orientaci odpovědí. Toto očekávání se nepotvrdilo. V tomto smyslu zůstal postoj odsouzeného rigidní.

Závěr: S nereálným sebehodnocením souvisí velmi úzce i nereálnost životní perspektivy odsouzeného a obsahová i formální realizace smyslu jeho vlastního života. Jestliže odsouzený již v průběhu výkonu trestu odnětí svobody nepřijímá odpovědnost za své jednání, za svůj životní běh, není možno pomoci mu ke stanovení adekvátních perspektivních cílů, usměrnit jeho přání a ideály do realizovatelných možností.

3.6.4. Zkoumaný vzorek 2

Pro další výzkum jsem si zvolil náhodným výběrem skupinu 20-ti odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody ve věznici s ostrahou.

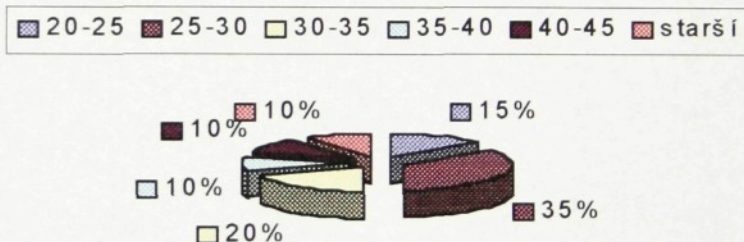
Výchozí podmínky: otázky byly zodpovídaný pouze jednou, nebyla dána možnost přestávky, nebyl zde použit experimentální prvek jako u případu 1.

Ostatní podmínky: zůstaly standardní (forma seznámení s dotazníkem, účel výzkumu, garance nezneužití, eliminace rušivých prvků).

Pro názornost uvádím základní údaje o skupině :

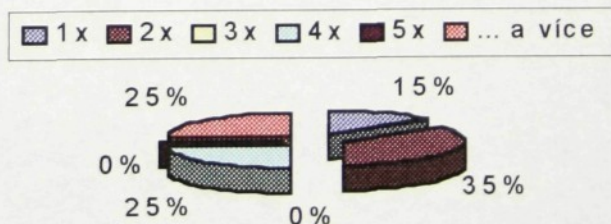
Věk	20 – 25	25 - 30	30 - 35	35 - 40	40 – 45	Starší...
Počet /20/	3	7	4	2	2	2

Struktura skupiny podle věku

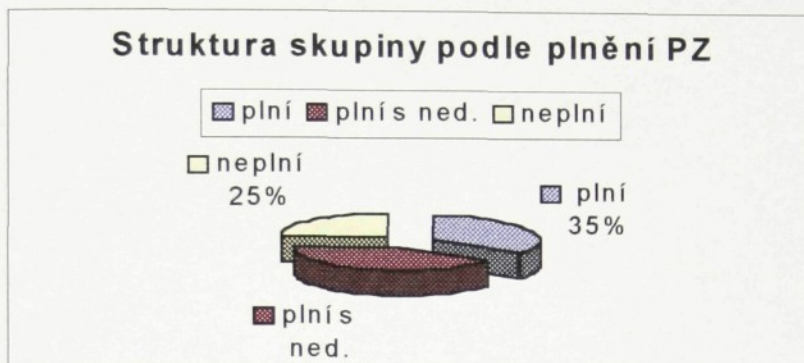

Ve VTOS	Poprvé	podruhé	potřetí	počtvrté	Popáté	...a více
Počet /20/	3	7	-	5	-	5

Struktura skupiny podle počtu VTOS

PROGRAM ZACHÁZENÍ	PLNÍ	PLNÍ-(s drobnými nedostatky)	NEPLNÍ
Počet /20/	7	8	5

3.6.5. Otázky

Při pokládání otázek jsem dal skupině dvaceti odsouzených tři možnosti odpovědi, shodné s možnostmi respondenta J.N. (vzorek 1).

ANO

NE

NEVÍM

1. Pokládám svůj trest za přiměřený?
2. Považuji svůj výkon trestu odnětí svobody za účelný?
3. Pokládám podíl personálu při práci s mou osobou za přínosný?
4. Podrobuji se ochotně pokynům a nařízením?
5. Snažím se nevyvolávat s ostatními spoluodsouzenými konflikty?
6. Zapojuji se aktivně do činnosti nad rámec svých povinností?
7. Hodnotím kladně možnost zaměstnání ve věznici?
8. Věnuji čas trávený ve výkonu trestu sebevzdělávání?
9. Udržuji kontakt s rodinou či přáteli?
10. Povedu po propuštění z výkonu trestu spořádaný život?

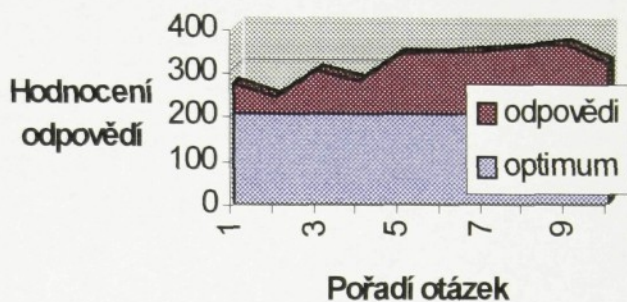
3.6.6. Výsledky testu 2

číslo	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ods.A	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Ods.B	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano
Ods.C	Ne	Ne	Ne	Ano	Nevím	Nevím	Ano	Ne	Ano	Nevím
Ods.D	Nevím	Nevím	Nevím	Ne	Ano	Ano	Nevím	Ano	Ano	Ano
Ods.E	Ne	Ne	Nevím	Ne	Ne	Nevím	Ano	Ano	Ano	Ne
Ods.F	Ano	Nevím	Nevím	Ne	Nevím	Ne	Ano	Nevím	Ano	Ne
Ods.G	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano	Nevím	Ne	Ano	Ano	Nevím
Ods.H	Nevím	Ne	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Ods.I	Ne	Ne	Ne	Ano	Nevím	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano
Ods.J	Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Nevím	Ano	Ano	Nevím
Ods.K	Ano	Ne	Ne	Ne	Ano	Nevím	Ne	Ano	Ano	Nevím
Ods.L	Ne	Nevím	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano
Od.M	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne
Ods.N	Ano	Ne	Ne	Ne	Nevím	Ano	Ano	Ne	Ne	Nevím
Ods.O	Ano	Ano	Nevím	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Nevím
Ods.P	Nevím	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano
Ods.R	Nevím	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Nevím
Ods.S	Nevím	Ne	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Nevím	Nevím
Ods.T	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano	Nevím	Ano	Ano	Ano	Ano
Ods.U	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	Ano	nevím	Nevím	Ano	Ano

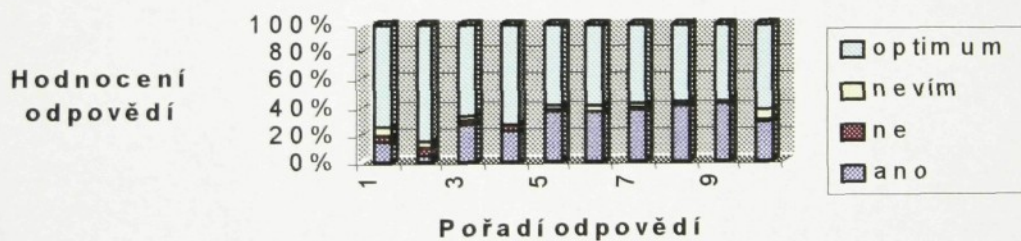
Pro potřebu grafického znázornění odpovědí jsem k jednotlivým typům odpovědi přiřadil tyto hodnoty: ANO-10, NE-1, NEVÍM-3.

/POZNÁMKA: Pro odpověď NEVÍM jsem stejně jako u vzorku 1 přiřadil hodnotu 3, tedy blíže k odpovědi NE proto, že odpověď NEVÍM obsahuje zápor, tudíž jí dle mého náleží ohodnocení nižší než 5/

Graf výsledku výzkumu vzorku 2

Graf výsledku výzkumu vzorku 2

V následující tabulce uvádím strukturu odpovědí podle věku respondentů:

(20-25 resp. A,B,C, 25-30 resp. N,O,P,R,S,T,U, 30-35 resp. H,K,L,M
35-40 resp. D,G, 40-45 resp. E,F, 45 a více resp. I,J)

Věk resp.	20-25	25-30	30-35	35-40	40-45	45 a více
Odpovědi	171	402	237	113	86	107
Optimum	300	700	400	200	200	200

Grafické znázornění struktury odpovědí podle věku respondentů:

Z uvedených výsledků je zřejmé, že nejvýrazněji se nepřijímání účelu výkonu trestu odněti svobody odráží u respondentů věkové kategorie 40 – 45 let. Naopak relativně nejlépe lze hodnotit skupinu 30 – 35 let.

U ostatních věkových skupin jsou odpovědi téměř shodně strukturované.

Zajímavá je skupina odsouzených věkové kategorie starší 45 let, u nichž je oproti předchozí kategorii zřetelný posun ke snaze účel výkonu trestu plnit.

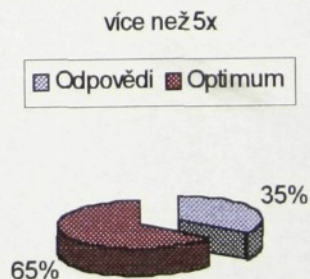
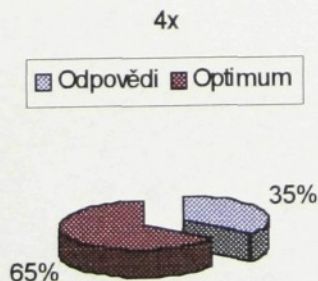
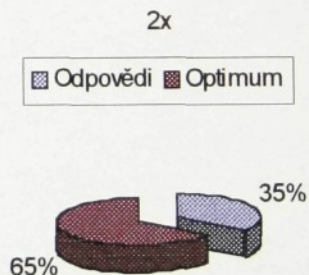
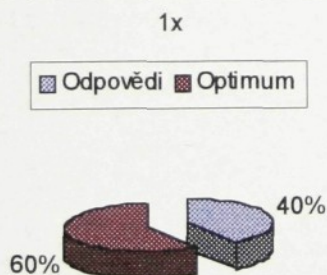
/U kategorie **starší 45 let** se jedná o více faktorů, které tento trend pravděpodobně spoluutvářejí: např. zdravotní stav, unavenost pobytem ve vězení, úbytek celkové energie, větší psychická labilita, snaha o bezproblémový průběh výkonu trestu, vyhýbání se konfliktům apod./

V následující tabulce uvádím strukturu odpovědí podle počtu VTOS (výkonů trestů odnětí svobody):

(**1x** resp. A,B,H, **2x** resp. C,N,O,P,R,D,E, **3x** - nikdo, **4x** resp. I,K,S,T,U
5x – nikdo, **více než 5x** resp. J,F,G,L,M)

VTOS	1x	2x	3x	4x	5x	A více...
Odpovědi	203	372	-	275	-	266
Optimum	300	700	-	500	-	500

Grafické znázornění struktury odpovědí podle počtu VTOS:

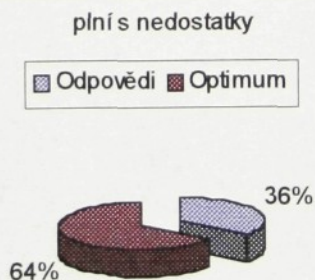
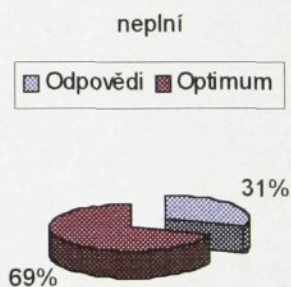
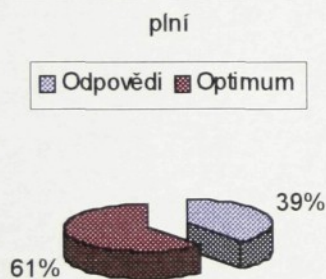

Výsledky vykazují zjištěnou skutečnost, že kromě skupiny prvotrestaných jsou odpovědi ostatních vícekrát trestaných odsouzených strukturovány stejně.

V následující tabulce uvádím strukturu odpovědí podle plnění Programů zacházení:

(plní resp. A,D,H,O,R,T,U, neplní resp. C,E,F,G,N, plní s ned. B,I,J,K,L,M,P,S)

Program zacházení	PLNÍ	NEPLNÍ	PLNÍ s nedostatky
Odpovědi	454	220	442
Optimum	700	500	800

Ve výsledku výzkumu se nám zřetelně ukazuje vzájemná spojitost mezi plněním Programů zacházení ve VTOS se strukturováním odpovědí jednotlivých odsouzených.

Odsouzený, který ve věznici pracuje, věnuje se zájmovým aktivitám, nemá problémy s dodržováním Vnitřního řádu věznice, plněním pokynů příslušníků a zaměstnanců VS ČR a snaží se udržovat kontakt s civilním prostředím, netrpí tak silným pocitem frustrace z výkonu trestu. Je daleko více přístupný práci a pomoci výchovných pracovníků, snáze vychází se spoluodsouzenými, prognóza jeho úspěšného návratu do normálního života se jeví příznivější.

Z pohledu ověřování hypotézy **H 2 – větší část „běžné populace“ odsouzených plní účel výkonu trestu účelově /snaha o osobní prospěch/, z čehož vyplývá, že vytváření Programů zacházení pro takové jedince je činností diskutabilní**, se nyní soustředíme na odpovědi odsouzených, kteří PZ plní :

Otázka zní, je-li výsledek 39-ti procentního podílu očekávaných kladných odpovědí potvrzením či zpochybněním správnosti současného standardního přístupu k odsouzeným. I s přihlédnutím k minimálním rozdílům mezi jednotlivými kategoriemi zkoumané skupiny /PZ plní, PZ plní s nedostatky, PZ neplní/ docházíme k závěru, že se hypotéza potvrzuje.

Stanovením Programu zacházení dáváme odsouzenému v podstatě jednoduchý „návod“ k tomu, jak se celkem lehce „hraním postojů“ může domoci výhodnějších podmínek VT (přeřazení do věznice s mírnějším režimem, podmíněčné propuštění z VT).

U většiny odsouzených slouží postoje k zastírání základních pravd o sobě a nepříjemné realitě. Převládá u nich lhostejnost a apatie nejen vůči vlastní osobě, ale i jiným lidem. Odsouzení často ztroskotávají při hledání smyslu života, svou budoucnost vidí většinou jen v perspektivách úzce osobního prospěchu, dosahovaného nezodpovědným, kriminálním jednáním.

„Přehnané sebevědomí a nezdravá sebedůvěra, sebeprosazování se za každou cenu, právě tak jako nedostatek sebedůvěry a tendence k sebepodceňování ovlivňují a brzdí vytváření přirozených a správných sociálních kontaktů a vazeb.“ Urbanová (15, s.64).

V průběhu výkonu trestu by mělo dojít u odsouzených ke kritickému, nezkreslenému posouzení sebe sama, k realistickému pohledu na svět a k vytvoření pozitivních vztahů k realitě, které jsou klíčem k nápravě. A k tomu ve standardních podmínkách současných věznic dochází minimálně.

Místa, kde dochází ke skutečné práci s odsouzenými (ve smyslu snahy o nápravu deformace osobnosti), jsou specializovaná oddělení. Především skupinová práce pod vedením odborně školených pracovníků (psychologů, pedagogů, terapeutů ap.) může zainteresovaným odsouzeným (a tedy i celé společnosti) pomoci. Větší výskyt těchto oddělení však závisí jednak na zlepšení ekonomických podmínek státu a také na výraznější politické vůli a odvaze řídicích orgánů.

4. ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývala naplňováním účelu výkonu trestu odnětí svobody v praxi, se zaměřením na programy zacházení s odsouzenými.

Cílem empirické části této bakalářské práce bylo prokázat, jak se stupeň kriminální narušenosti (delikvence) jedince negativně odráží v přijímání, respektive odmítání plnění účelu výkonu trestu odnětí svobody.

Dále pomocí srovnávacího vzorku prokázat to, že převážná část respondentů vykonávajících trest odnětí svobody v případě, kdy účel výkonu trestu plní, činí tak z důvodů ryze účelových, tzn. pouze ve snaze získání osobních výhod a ne snahy po přehodnocení dosavadního přístupu k životu, uvědomění si příčin a následků trestné činnosti, eliminaci možného budoucího protispolečenského jednání.

V případě prvního zkoumaného vzorku jsem vycházel z hypotézy, že kriminálně silně narušený jedinec, adaptovaný na opakované dlouhodobé pobyty ve věznicích, je již vůči výchovnému působení odolný tak, že se práce s ním v podstatě mívá účinkem a tím pádem se jeví zbytečnou.

Z výsledků šetření respondenta J.N. vyplynulo, že u osoby starší, mnohokrát trestané a s problematickým průběhem trestu, nelze předpokládat zřetelnější úspěchy ve výchovné práci.

U tohoto konkrétního případu účel výkonu trestu naplňován není z důvodu minimální ochoty přizpůsobit se společenským konvencím, získat reálnější náhled na příčiny kriminálních deliktů, poučit se z chyb a snažit se o změnu v přístupu k ostatním lidem.

Z výsledků opakovaného výzkumu bylo navíc zcela evidentní, že klient J.N. autoritu vychovatele nepřijímá a v momentě, kdy je tato autorita demonstrována (udělení kázeňského trestu), stává se vůči systému zatvrzelejším, odmítavějším, negativněji laděnějším.

Následky svého jednání si zcela neuvědomuje a eventuelní sankce vnímá jako nespravedlivé a nepřiměřené. Ze svých chyb není schopen se poučit a příčiny svých nezdarů hledá vždy u jiné osoby /případně vlivu prostředí, tlaku společenských podmínek apod./.

Pokud je tento typ klienta v tenzi, znamená to zároveň reálnou možnost ohrožení nejbližšího okolí. Agrese bývá u těchto jedinců častým obranným mechanismem.

S nereálným sebehodnocením souvisí velmi úzce i nereálnost životní perspektivy odsouzeného a obsahová i formální realizace smyslu jeho vlastního života. Jestliže odsouzený již v průběhu výkonu trestu odnětí svobody nepřijímá odpovědnost za své jednání, za svůj životní běh, není možno pomoci mu ke stanovení adekvátních perspektivních cílů, usměrnit jeho přání a ideály do realizovatelných možností.

Při dalším zkoumání vzorku dvaceti odsouzených ve věznici s ostrahou jsem vycházel z hypotézy, že větší část sledované skupiny účel výkonu trestu plní účelově, tzn. čistě z důvodu získání osobního prospěchu. Program zacházení s odsouzenými by v takovém případě byl záležitostí irelevantní.

Podle výsledků výzkumu se výchozí hypotéza potvrdila.

Při zacházení se všemi odsouzenými se usiluje o záměrné a cílevědomé ovlivňování osobností odsouzených. K dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody se provádí činnost výchovná, jež je souhrnem působení stanoveného pořádku a kázně, pracovního zařazení odsouzených, zájmovou činností s nimi, a činnost podporující utváření nebo upevňování žádoucích vztahů s civilním prostředím.

Obecnými metodami ve standardních podmínkách současného vězeňského prostředí nelze odstranit subjektivní příčiny trestné činnosti, především deformace osobnosti odsouzeného a vztahy k sociálnímu prostředí (těmto cílům se lze vážně věnovat ve specializovaných odděleních). Snahou výchovných pracovníků zůstává orientovat odsouzeného určitým směrem, směrem uchování a posilování užitečných zvyků a stereotypů chování.

Daří-li se nám alespoň částečně práce s odsouzenými lze stěží přesně určit, můžeme jen odhadovat.

Konečným kritériem naší práce zůstane chování propuštěného odsouzeného na svobodě.

5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Balcar, K.: *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Praha: SPN, 1983.
2. Čepelák, J.: *Penitenciární psychologie*. 1. díl. Praha: Správa SNV, 1982.
3. Čírtková, L. a Červinka, F.: *Forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: SUPPORT, 1994.
4. Czapów, C. a Jedlewski, S.: *Resocializační pedagogika*. 1. vyd. Praha: SPN, 1981.
5. Hartl, P.: *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Budka, 1993.
6. Nakonečný, M.: *Lexikon psychologie*. 1. vyd. Praha: Vodnář, 1995.
7. Němec, J.: *Psychopatie a kriminalita (Život ze dne na den)*. 1. vyd. Praha: Centurio, 1993.
8. Netopil, K.: *K problematice dyadického vztahu mezi odsouzenými a jejich vychovateli*. Praha: Bulletin VÚP č. 1, 1977.
9. Příhoda, V.: *Ontogeneze lidské psychiky*, 2. Díl – *Vývoj člověka od 15 do 30 let*. 2. vyd. Praha: SPN, 1974.
10. Příhoda, V.: *Ontogeneze lidské psychiky*, 3. Díl – *Vývoj člověka od 30 do 45 let*. 2. vyd. Praha: SPN, 1977.
11. Švingalová, D.: *Základy psychologie*, 1. Díl – *Základy obecné psychologie*. Liberec: Studijní texty pro dálkové studium, 1998.
12. Švingalová, D.: *Základy psychologie*, 2. Díl – *Kognitivní složka osobnosti*. Liberec: Studijní texty pro dálkové studium, 1998.
13. Švingalová, D.: *Základy psychologie*, 3. Díl – *Kapitoly z psychologie osobnosti – 1. část*. Liberec: Studijní texty pro dálkové studium, 2000.
14. Urbanová, M.: *Příspěvek k psychologické analýze efektu penitenciární resocializace*. Praha: Bulletin VÚP č. 2, 1977.
15. Urbanová, M.: *Studium sociálních postojů u vězněných delikventů*. Praha: Bulletin VÚP č. 7, 1973.
16. Vágnerová, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000.

17. *Priority trestní politiky z hlediska reformy vězeňství a koncepce rozvoje vězeňství v České republice. Dokument MS ČR zpracovaný na základě Usnesení vlády ČR č. 199/1999.*

ČASOPISY:

České vězeňství č. 4/1993, 4/1999, 2/2002.